

164

ספר

ההגיון

שחבר החכם העלה משה חיים לוצאטו נר"ו

באמשטרדם

שנת התק"ב לפ"ק

עם מבוא כולל תולדות המחבר, והערות מענין הספר

מאת

יוסף כהן צדק

יצא לאור בפעם הראשונה בדפוס

על ידי בית מערכת הצפירה.

ווארשא

בדפים מ. לעיונסקי.

שנת תרנ"ח לפ"ק

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 194.

ספר

ההגיון

שחבר החכם הנעלה משה חיים לוצאטוֹ גר"ו

ב א מ ש ט ר ד ם

שנת התק"ב לפ"ק

עם מבוא כולל תולדות המחבר, והערות מענין הספר

מ א ת

יוסף כהן צדק

יצא לאור בפעם הראשונה בדפוס

על ידי בית מערכת הצפירה.

ו ו א ר ש א

בדפוס ה' מ. לעוויןסקי.

שנת תרנ"ז לפ"ק

СЕФЕРЪ ГАГИГОІОНЪ

т. е. Наука о Логикѣ. Соч. М. Х. Луцатто.

ВАРШАВА

Въ Типографіи М. Левинскаго, Маршалковская 141.

1897.

1897

ИЗДАНИЕ

ВЪЗНЕСЕНО

Дозволено Цензурою
Варшава, 16 Июня 1897 г.

ИЗДАНИЕ

ИЗДАНИЕ

CEDEF TAINFION

1897

צידה לדרך.

הֵבֵן מְשָׁל וּמְלִיצָה בְּי-תְכֶסֶף נִפְשֶׁךָ
אֶל-אֶרֶץ הַמְּמַשֵּׁל הַמְּשָׁל הַבּוֹן רִגְלֶיךָ.

✽

הנה זה „ספר ההגיון“ היוצא היום בפעם הראשונה במחנה העברים , היה מאה וחמשים שנה וחמש שנים חמדה גנוזה . פעמים ושלש יצא מרשות היחיד לרשות היחיד . ומאת ה' היתה נסכה , כי בא לחסות בצל קורתיו , וישכן כבוד כביתי בערכך חצי יובל שנים . אצלי היה אמון , לא מש מתוך אהלי , ודגלו עלי אהבה . ובצאתו היום מרשותי אל רשות „מערכת הצפירה“ למען הוציאתו לרשות הרבים , אמצא לחובתי להגיד ישרו נגדה נא לכל עמי , ורב טובו לבית ישראל . ואני הקוה כי ימצא חן בכל מקום בואו שמה , כחן אשר מצא בעיני .

כי ידעתיו . אני הגבר קראתי בו , שנתי גם שלשתי , וארא אותו כי טוב ומועיל לנער ולזקן . כלליו ופרטיו והערותיו , נאמנו מאד , צדקו יחרו . זה ספר מלמד לאנוש מה שחו , ולכלכל דבריו במשפט (לאָניק) . ואם אמנם שלשה יובלים עברו עליו , שיבה לא זרקה בו , ככחו אז כחו עתה , לא נברא לשעתו , ולא דיו שעתו , ולו נאווה תהלה בגלל חומרו ופועלו ובגלל צורתו ותכליתו . ומי יגלה העפר מעל עיני הכהן הגדול הגשׁׁׁר אשר עמד לשרת בהיכל הספרות העברית , ואשר אצל מהורו על הספר היקר „אוצר חכמה“ להתחם הנודע ד״ר באראש

ויוען תרמ"ז) יכיל חכמת ההגיון על פי ספרי בהראי, ויתן לו האלפים, ולספר ההגיון לרמח"ל הרבנית — כזאת אני בוטח.

על כן אוהיל, כי הקונה אותו, לא יקח בידו קנה המדה למדד את ארכו את רחבו ואת קומתו. כי אם המעט כמותו, רב מאד איכותו, וכאשר לא יקרא בו על רגל אחת, יבין את כל כלליו ואת כל פרמיו, ויאמר: „אבן שוהם וישפה אספתי אל ביתי במחיר לא רב". והיה לו למורה דרך תבונות.

אם אמרתי אספרה כמו מעלות חומרו צורתו ותכליתו, יארכו הדברים מאד. הנו לפניך, שים עיניך עליו, קרא בו פעמים ושלש, ואחר תשפוט. — ואולם על אדות פו עלו הוא מחברו אדברה דברים אחרים. דבר בעתו, כי היום (יום הששי, ששה ועשרים לירח זיו שנת תרנ"ט) מלאו מאה וחמשים שנה מיום אל יום, למן היום אשר גברו אראלים את המצוקים, ואיננו ... כי לקח אותו אלהים.

ב.

גדול ביהודה שמו, וספריו הרבים נודעו-בישראל. שאל גאון דורנו „אי זה תאר הכבוד אשר תבחרו בו לתתו לרבי משה חיים לוצאטו, בהזכירכם את שמו?" והגידו לך „הגאון"; — האמינים עלי ספרי הקבלה, ואמרו לך „בוצינא קדישא, חסידא ופרישא". — שאל חוקרינו ומבקריו והגידו לך „החכם הגדול, החוקר הנפלא"; — מליצינו ומשוררינו בשפת קדשנו, ואמרו לך „אָנו הלמידיו, והוא מורנו ומאורנו. מכארו שתינו ונשתה מים חיים אשר לא יכזבו. מי ימלל כחו במליצה ישמיע כד תהלת שיריו! פלג אלהים, נהר יוצא מעדן, רעיון נשגב אד רעיון נשגב קורא, ואמר הנני כי קראת לי. מליצתו תחום רבה, ושיריו הררי אל!"

כד התארים האלה שונים למיניהם, וצדקו יחדו. כלם נאוו לו, בצדק ובמשפט „רבי יתקרי וחכים יתקרי". ידו חזקה לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. חוקר גם מקובל, וימינו רוממה בשירי זמרה, למנצח בננינותיו, כאחד המשוררים הגדולים בשפת קדשנו, ההיו בארץ ספרד בשנות האלף החמשי, וצדיק תמים היה בדורותיו—„לשבח".

ועל דבר היותו „איש אשכולות” קנאו בו רבים, ויתנכלו לו להבאיש את ריחו הטוב. על כן יאמרו המושלים „תוסיף חכמה, תוסיף קנאה — תוסיף דעת, תוסיף שנאה!” — קנאת מקנאים להשפיל כבוד חכמי דורם, חקת עולם היא.

וישימו עליו עלילות דברים, ויביאו את דבתו רעה אל גאוני ארצו ואל קצות גאוני ארצות אחרות — ומשפטם כתוב בספר „תורת הקנאות” (מ"ד ב'—נ"ז ב') — אמנם לא כצעקתה הבאה אליהם, עשה. וקורטב האמת אשר בפי מוציאי הדבה, במל בששים גוזמאות. ואיגלאי מילתא למפרע, שכל האומר „רמח"ל חמא לכל עון ולכך חטאת ככתוב בספר תורת הקנאות” אינו אלא טועה. — ואולם לפלגות ספריו ומאמריו הרבים, גדולים חקרי לב. והביטו אחרי משה חיים, והדורשים אותו לגנאי לא תמו. אמנם משפטם יחשב לדעת יחידים, ובמלה ברכבות דעות וקהל עדת בני ישראל מכבדי שמו ומעריצי זכרו. ועל פי הדת והדעת „אחרי רבים להטות”.

לכה נא עמדי, ונלכה יחדו אל ארצו ואל עיר מולדתו, נחקרה מה היה משפטו בנעוריו בית אביו, ואראך שגם שגנתו לא באשמתו, אשמת מחנכיו על פי דרכם ולא על פי דרכו, הוא.

ג.

פרובה, אחת ערי מושב בני ישראל, מקדם ומאו. ובכל דור ודור ישבו לכסאה להורות ולרזן, גאונים מצוקי ארץ, ובה היתה „ישיבה” אשר יסד שר התורה והתעודה רבנו יהודה הלוי מינין. ברוחו פי שנים: גאון גדול מנקביו ראשית הגאונים. כל הדבר הקשה, הובא אליו ממרחקים כמקובל⁽¹⁾. ולכו ראה הרבה מדעים, לשון וספר, ובורא ניב שפתים נתן לו לשון למודים, הוצק חן בשפתיו וידבר נגד חכמי עמים ולא בוש⁽²⁾. ויהי גדול ליהודים, ונכבד בעיני שכניהם. בעיר לא נדא אשר על נהרות רהיין בארץ אשכנז, חבלתהו אמו⁽³⁾. ויבא ער ארץ אימליא, ושמו הטוב הלך רפניו. ויעל לכסא פרובה, ישב עליו ארבעים שנה ושבע שנים⁽⁴⁾. וירא ראשית לו להקים בית

מדרש, וקורא לו „ישיבה“. יום יום אתוספי ספסלי בני מדרשא, לבני הנעורים שיש כאחריהם תקוה. — וימלא אותם דעת אלהים בארץ: הבן במקרא ושום שכל בשני התלמודים, ספרי פוסקי-היכות ושׁוׁת קמאי ובתראי „הלכה ומורין כן“. גם את העולם נתן בלבם. וישא משלו ויאמר: לכו בניו שמעו לי דת ודעת אלמדכם. חלילה לכם לאמר „לומד תורה גם השכלה, זורע כלאים“. כי שם „גותן התורה“ אקרא, הבו גודל ליוצר האדם „חונן הדעת“, ואולם „יראת ה' ראשית דעת“, היא הככירה, והשכלה אחותה הצעירה. היום אם בקולי תשמעו: מלאו ידכם לה' ולבני אדם. ימי נכס תאחו בתורה ובמצוה, ושמאלכם במדעים. וחלילה לכם לשכל את ידיכם, — הלא אלהים יחקר זאת — למדו היטב, לאמר „להטיב“, למדו לשונכם שפה ברורה, ואת ידיכם לכתוב באר היטב. הלא אז תהיו — בישיע אל למושעות — גבורי חיץ ללחום מלחמות תורתנו התמימה, ודתנו הקדושה, ואמונתנו אמונת אל אמונה, לקראת החושבים לעשות עמנו כלה — לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח ממרום היא רוח הדת והדעת, תעשו חיל. והיה במקום אשר יאמר היום „יעקב גוי חומא! ישראל עם כבד עון!“ יאמר „יעקב גוי נקי וצדיק, וישראל גוי קדוש, שומר אמונים לאלהים ואדם, שוכן ארץ זרועה אמונה!“ — למען ייטב לכם, וחיתה נפש הולעת יעקב בגללכם. — ובגלל הדבר הזה תשאו ברכה תחת השמש, ושכרכם הרבה מאד ממעל לשמש!“

כדברים האלה מלכו לב טהור יצאו, כשמן הטוב בעצמותם באו. ויגדלם וינשאם עד המדרגה העליונה היא מדרגת „יורה יורה! ידין ידין!“ . ויושיבם כסאית למשפט, ויגבהו, מיפת לרבים, לדעת כי טוב לאחוזי בזה ובוה.

רבנו יהודה מיניץ, ארך ימים היה בימינו, ועלה מן הארץ זקן ושבע ימים⁴. טוב ינחיל לבניו, על כסאו ישבו זרעו אחריו, בני שלשים גם בני רבעים תחת אבות בניו. הלא המה: א' בנו מרנא ורבנא אברהם הלוי מיניץ⁵. ועל צבאו שני בניו אשר שם האחד מו"ה יוסף⁶ ושם האחר מו"ה משה⁷. וחנתו מו"ה

מאיר קצינעלנבונן. נאונים גדולים גם שלשתם, זרעו למינהו, פרי ישוה לו. — ב') ויקרבו ימי רבנו אברהם למות, ויבכר את פני חתנו על פני שני בניו, וימלא את ידו לכהן תחתיו⁸. — ג') ועד שלא שקעה שמש המאיר לארץ, ורחה שמש בנו הג"מ שמואל הודה קצינעלנבונן⁹. — מי מנה תלמידיהם ומספר תלמידי תלמידיהם, מרביצי תורה ומפיצי אורה בארץ איטליא ובארצות אחרות! מכית ישיבת פרובה יצאה תורתם גם חכמתם גם יראתם הקודמת. אין זה כי אם בית ספר תורת אלהים וזה שער תורת אדם המעלה.

ד.

מני לוצאטו שרשם בפרובה, ומשפּוֹ נפוצו בערי איטליא. „משפחת סופרים“ ענו לה. אנשי חיל בתורה גבורי כח בחכמה, אשר יצקו מים על יד רבנו יהודה מינץ וזרעו אחריו. גם עשירים וגבירים עושי צדקה וחסד, ממנה יצאון. אלה יושבי כסאות למשפט, ובתוכם מחברי ספרים, ואלה נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם. משפחה משובחה מראשית המאה הרביעית [לאַלף הששי, ועד היום הזה¹⁰]. ואחד מכניה, רבי יעקב חי לוצאטו שמו, והוא יושב בפרובה צור מחצבתו, והאיש נכבד מאד. ויהי לו בית והון נחלת אביו, ובנקיון כפיו הגדיל את רכושו ואת כבוד ביתו. ושם אשתו דיאמא גמי, ממשפחת בית אביו, למטה לוצאטו דהתיחש. ותלד לו בן, ויקראו את שמו משה חיים.

„גם במעלליו יתנכר נער“. האדם עץ השדה הוא, גם הנה העץ איננו למינהו. מי מנה עצי השדה מינים ממינים שונים. יש ארו ויש אלון. יש עושה פרי ויש ערער בערבה. וגם הנותנים את פריהם, לא ראי זה כראי זה, ומראשיתם תתנכר אחריתם. — כן בני הנעורים, המבין אל כל שעשועיהם ומעשייהם בנעוריהם בית אבותם, ישכיל בדעו ובשכלו, מה יהיה משפט איש איש מהם, ומה מעשהו כאשר יגדלון גם כי יזקינו. — והנער משה חיים רך וטוב, מיום ידע קרוא אביו אמו, חדל היות לו ארח כילדים. חכמתו האירה פניו, וכעד עיניו

נשקפה תכונתו אשר בקרבו. אוניס כרה לו להקשיב רב קשב, וחשב לו עם רעיוניו, אם היא עת לחשות ואם עת לדבר. ומרי דברו, מליו ספורות, וכל היוצא מפיו מלא דעת ותבונה.

רואיו, אל פניו המאירים כשמש, השניחו; ושומעיו, אל חכמתו אשר בקרבו התבוננו. המה שמעו כן תמהו: הוה יכרד יקרא? ה בי ל די ם יתחשב? חזית יניק וחכים כמה? חזית עול ימים, יכלכל דבריו במשפט, ישאל כענין, וישיב דבר דבר על אפניו ואין בשפתיו כושל, כמה? "זקן שקנה חכמה". — ויחישו עתידות לו: זה הקמן גדול יהיה כאחד הגדולים אשר לפנינו. — ויקראו את שמו "רבנו יהודה הלוי מיניץ".

והם לא ידעו את תעודתו תחת השמש. וכי נפשו שלוחה במלאכות אל אלהי מוחות לכל בשר, למלא את מקום הרב החוקר הגדול המשורר הנשגב רבי יהודה בר שמואל הלוי מסולמולה, לשרת במקדש שפת קודש, וכי אחריתו מות מות ישרים בארץ הקרושה כמוהו.

ויהי בקראם אותו "רבנו יהודה הלוי מיניץ" יום יום, ולא יכול עוד להתאפק, וישא משלו ויאמר: מיומי השמיני "משה חיים" שמי, ועוד מיום הולדי "לוצאטו" זכרי. מבית אהרן גם מבית הלוי אינני מאחד שבמי ישראל אנכי. עודני תלמיד, לא רב, מה גם רבנו. דמיתם היות אחיה כהנאון הגדול בתורה ובחכמה רבנו יהודה הלוי מיניץ אשר כל אבותי היו תלמידיו ותלמידי זרעו הנאוניס; קמנתי מכל הכבוד הוה אשר תחנו לי. מי יהן ואשוה לצעיר היוצקים מים על ידו. אמנם אם לא אמות כי אחיה, במסלתו מסלת הדת והדעת אלכה. והא לכם אות ומופת: נפש שר התורה רבנו יהודה הלוי מיניץ (זכרו לא יסוף) עלתה השמימה בשנת חמשת אלפים ומאתים וששים ושמונה למספר שלומי אמוני ישראל¹¹) ונפשי ירדה ארצה בשנת חמשת אלפים וארבע מאות וששים ושבע¹²) במלאת ארבעה יובלים, לאמר מאתים שנה אחריו; זה יחוקני יאמצני לצאת בעקבותיו וללכת בדרכיו בישע קונה שמים וארץ, עד אשלים לו את הנפש — מחר תמלאנה לי שלש עשרה שנה, ואם על אדוני אבי עמרת ראשי, טוב, וכשר

הדבר לפניו, אהל כעת טהר — אם יחינו מיומים — ללכת ללמוד
בבית הישיבה אשר יסד אדוננו ורבנו יהודה היושב בסתר עליון!
ויענו כלם: „טוב וישר הדבר, נכון לעשותו“. ואביו שמר את
הדבר.

ה.

בימים ההם ישב לכסא הישיבה ההיא, הג"מ ישעיה באסאן¹²
ההיה שם האב"ד. לו תלמידים רבים מבין שמנה עשרה שנה ומעלה,
וכבוא הנער הזה בתוכם, ויהי בעיניהם כגמד בין ענקים. בתחלה נחשב
לאחד הצעירים. לא ארכו לו הימים ונחשב לאחד התלמידים. ויחכם
מכל בני גילו, ויחכים גם את רבו. — כי אל דעות נפח באפיו נשמת
חיים כנשמת גדולי משוררי ספרד בשנות האלף החמשי. וביום הולדו,
פתוח פתח לו שערי בינה, ויחזן אותו יתרון הכשיר חכמה: א' און
ממהרת לשמוע בלמודים. ב' לב מבין שמועה, וללמוד דבר מתיך
דבר. ג' זכרון אמיץ וחזק מאד, יתד במקום נאמן. ד' וגיב שפתים
לכלכל דבריו במשפט. מתת אלהים גם ארבעתן. — ונוספה עליהן:
א' קנאתו קנאת סופרים. ב' שקידתו ללמוד. ג' ותשוקתו ללמד. —
איש אשר כל אדה לו, לגדולות נוצר.

אמנם „חנוך ננער על פי דרכו“ ולא מסלת ראשי הישיבה מבית
מיניץ ומבית קצינעלנבוגן (סי' ג') מסלת המורה מבית באסאן, שהם
אמרו לרבק התורה וההשכלה „טוב“ ויקשרו אתהן אשה אל
אחותה; והוא נתק את הקשר הקשור חמשה יובלים, ויפרד ביניהן.
באמרו: הנגלות והנסתרות תאמי כמין. על כן יעזב איש יהודי את
ההשכלה, ודבק בקבלה.

ויתרוצצו רעיוני השכלה ורעיוני קבלה בקרב לב הנער הדגול
מרבבה, ולא הניחו לו ליטן. — וגם בהקיץ לא ידע לשית עצות בנפשו.
יחקור אם הלכה כר"י מיניץ „השמים שמים לה“ — והארץ נתן לבני
אדם“ ואם כר"י באסאן הבונה בשמים מעלותיו.
ויחלק לו את עתותיו לשבע עתים: א' עת ללמוד ארבעה ועשרים

כתבי הקדש הבן במקרא. דקדוק שפת עבר לכל כלליו ולכל פרמין אחד מהם לא נעדר. ב' עת ללמוד בבלי וירושלמי, ספרי וספרא וי-
מכילתא ותוספתא, פוסקי הלכות ושו"ת קמאי ובהראי „הלכה ומורי
כן, עד ראש סלם „יורה יורה! ידין ידין!“ — ג' עת הבן במדרש
ושום שכל באגדה, על פי המדות שהתורה נדרשת בהן, אליבא דרב
ישמעאל ואליבא דרבי יוסי הגלילי. — ד' עת לדרוש ולחקור בספר
מחקר, באר כרוה רבנו סעדיה גאון ורבנו משה בן מיימון, ולשאובי
מימי הדעת משאר הבארות אשר חפרו גדולי המחקרים במשך הדורות. —
ה' עת נגלות רזי עולם, ומסתרי תעלומות שמבראשית ומאו לפני
בראשית. — ו' עת לרדת עד עמקי מחשבות ר' יהודה הלוי, ר"ש
גבירול, ובני עזרא ראשי המשוררים אשר כמהם לא היה מיום נסתם
החזון. — ז' ועת ללמוד גם לשונות שונות, שכבר מתו ואשר הן
סחיות עודנה. באמרו: לכל עם ועם יש נגזי חכמה ומדע בכתבו ובלשונו
וכמספר השפות הנצורות על שפתי איש, כן מספר המפותחות אשר
בירו לפתוח בהם שערי ראמות חכמות. — שבעת הענינים הרמים
והנשגבים האלה, שבעת נרות מאירות ואל מול פני המנורה יאירו,
שוה לנגדו בנעוריו בית אביו.

ג.

רוח השיר החל לפעמו מנעוריו. וישר לעתים מזמנים „אם
חסד אשירה, ואם משפט אשירה“, בעת רקוד ובעת ספור, הוריד כנור
ציון התלוי עז נהרות בכל, ויהי שירו עמו, קיל בכח וקור בהדר. כי
כחומר ביד היוצר, משל ומליצה בידו. רעיונים נשגבים ומליצות
נשגבות, היו לבשר אחד. זה כחו לאלהו, מתת אלהים נפלה בחבלו,
למען יפיה חיים חדשים באפי השפה הקרושה ולהחיותה שנית!

בהיותו בן שבע עשרה שנה, השלים את ספרו הנכבד והנחמד
„לשון למודים“ ללמד בני יהודה קסת הסופר נאום משכיל (רעטאריק),
ויחלקהו לשלשה חלקים. ולמקצה שלש שנים הוציא את החלק הראשון
(מנטובה תפ"ו). יפרד לאחד עשר פרקים, וקורא להם „למודים“. בורא

ניב שפתים נתן לו לשון למודים, ללמוד וללמד. — ובצאת החלק
ההוא לאור עולם, ברק ברקאי. כמו מליצים ויהללוהו, משוררים
וישבתוהו. אלה קראו לו „מליץ אחד מני אלף“ ואלה „משורר דגול
מרבכה“.

בעת ההיא שר שיר-חזיון (דראמא) יכלכל „מעשה שמשון ודלילה“.
גם הוא עורנו בכתובים, ואפס קצהו ואת ורגם הדפים החכם ר"י
אלמנצי, בתולדות רמח"ל אשר כתב (כ"ח ח"ג 129) ומהחלק ישלח הקיש
על השאר.

ובשנת תפ"ז, הביאה עדת הספרדים אשר בפדובה „ארון קדש“
חדש, בבהכ"נ בהדרת קדש. ורוח לכשה את רמח"ל וישר שירי זמרה,
תהלות לנורא תהלות. ושבעה מזמורים לשבע הקפות הבימה, מזמור
להקפה, מזמור להקפה, ויקרא את המחברת היא „חנוכת הארון“,
ויען היא יקרת המציאות, הא לכם תוכן מזמוריה: א' לישאל עם קרובו
נאווה תהלה לאדון כל. ב' ממכון שבתו ישניה על עם סגלתו גם בימי
היותו מפור ומפרד. — ג' ויעקב קטן ודל, גם בימי עניו ומרודו לא
ישכח חנות אל. ד' ויקוה ליום יבא לציון גואל. ה' ביום ההוא יהיה
ה' אחד ושמו אחד. ו' ומלאה הארץ דעה, וישמח ישראל בעושי
ז' שמחת ציון וירושלים עת תבנינה ושבו בנים לנבולם.

נדפס בוויניציא (שנת ש"ס א צ מ י ח קרן לרוד לפ"ק) ובסופו שיר.
תהלה עמרת תפארת בראש המשורר מליץ אחד מני אלף הצעיר לימימי
ולחכמה זקן, מאת „אוהב דבק מאח, ש מ ח ה ק א ל י מ א נ י“.

ומי הנותן לכסף הוצאות הדפוס מוצא? אם אין כסף לאדון
זה, יש כסף לאדון אחר. ומנו? אביו הקצין פתח שקו וישביע את
בנו יקירו רצון. ויחלקוהו ביעקב ויפיצוהו בישראל ח נ ס א י נ כ ס פ .
וכדבר הזה נעשה לשאר שירי-עת אשר שר בעת ששון ובעת אסון,
בנעוריו בית אביו.

והבן פורה, היה „איש אשכולות“, ורבים מבני הנעורים כביר
ימים ממנו, שמרו מזוות פתחו יום יום. אלה משכימי קום, ואלה
מאחרי נשף. אלה רעבי תורה, הבן במקרא, ושום שכל בתלמוד;

ואלה צמאי מחקרי דת ואמונה; ואלה תאבי שיר ומליצה כלשון למודים
על מהרת לשון הקדש. וילמדם „מה אני בתנם, אף אתם בתנם“.
אשרי האיש שככה לו. —

ז.

וגם הנפש לא תמלא. אוהב כסף לא ישבע כסף, ואוהב דעת
לא ישבע דעת. זה חשוקו כסף ודי זהב להגדיל עשרו; וזה „יקרה
מפנינים“ הרבות ולהגדיל אשרו. למרחוק תצפינה עיניהם, שבעי-רצון
אינם גם שניהם, כל ימי חייהם. ולוצאמו שאר רוח לו, מנעוריו
נשא מרום עיניו—לבו ראה הרבה חכמה, יום יום הוסיף לקח, ונפשו
לא ידעה שבעה, ולא אמרה: די! — ותצמא כאיל אל אפיקי מים,
לדרוש ולחקור גם במסתרי אל מסתתר בחביון עוו. בעודנו נער בית
הספר, הגה באישון לילה בנפול תרדמה על אנשים, בספרי רזי עולם,
בעיון גדול ובשקידה רבה כעיונו וכשקירתו בגלות—וידא על כנפי
רוחו הכביר, שמים לרום וארץ לעומק — ספרי גדולי המקובלים, כל
בם חיי רוחו. ויחפש גם במסתרי ספרי הזהר ותקוני זהר. — ולא ארכו
לו הימים, ותהי מלתם על לשונו. ויואל משה חיים באר „מגלת קהלת“
כמקיבל זקן ורגיל, ויעש פירוש על „האידרא קדישא“ רזין דרזין,
וילמד את עטו מתת אלהים, המהיר בשפת עבר, לכתוב גם כלשון ארם.
וידיו רב לו גם בשפה ההיא, כאחד גדולי סופריה בימי היותה שפה
חיה. — ויכתוב „זהר תנינא“ על התורה, ושבעים „תקוני זהר תנינא“
כמספר „תקוני זהר“ הישנים, בשפתם ובסגנונם.

ויקנא להקבלה אוהבת נפשו קנאה גדולה, בהעבירו את הספר
„ארי נוהם“ הלוחם בה, תחת שבט הבקרת. חדל היות לו ארח כמכקר
הקורא בשם הספר המבוקר; כי ירא מפחד ההולכים במסלת מחברו
הגאון הנודע בספריו הרבים (אות ח'). — וישם לוצאמו דבריו כפי
שני בעלי בינה, האחד חוקר והשני מקובל, מתוכחים למי היתרון
אל ההשכלה או אל הקבלה, זה שואל כענין, וזה משיב כהלכה:
והענינים אשר שם בפיהם להתוכח על אדותם, עניני הספר „ארי נוהם“

הנה הנם. וסוף מעשהו במחשבתו תחלה, לזה עו ותעצמות אל המקובל לחיים ולצאת נכור ממלחמתו. וסוף דבר הכל נשמע: לההשכלה האלים, ולהקבלה הרבנות. כי זאת מעשי אנוש ותחבולותיו, וזאת ממרום שלחה! — על כן קרא את שמו „חוקר ומקובל“.

ובהיותו אוהב סדרים (כאשר יעידו עליו שני ספריו, אשר שם האחד „דרך חבונות“ ושם האחד „מאמר על האגדות“ כללי ההלכה והאגדה דבר דבר על אפניו, על פי המדות שהתורה נדרשת בהן) סדר מאה ושלושים ושמונה „כללי חכמת האמת“ במחברת מיוחדת ויקרא את שמה „קל“ח פתחי חכמה“.

ובעת ההיא, בעת העמיקו עד ההומות ריון דרוין, דאה על כנף רננים, וישר שיר נשגב מאד נעלה „מגדל עז“ או „תמת ישרים“, שיר חיוון (דראמא) למועד עלי שמחה, ליום כלילה בן רבו!

על זאת ישתומם כל שומע — נפלאות היא בעיניך, הסכת ושמע דרכי החנוך אשר חנכוהו מוריו על פי דרכם ולא על פי דרכו, הלא אז לא יפלא בעיניך עריו מאומה.

ח.

דע, שבימיו היו שלש מסלות שונות, המוליכות אל בתי ישיבות אימליא: א) המסלה הישרה אשר סלל הג"מ יהודה סג"ל מיניץ אבד"ק פדובה (אות ד'), ובערך מאה שנה אחריו נסללו עוד שתי מסלות חדשות, ואלו הן: ב) מסלת הג"מ מנחם עזריה מפאנו אבד"ק מנמובה, בעמ"ח שו"ת הרמ"ע ועוד ספרים רבים. הוא היה מנקובי ראשית מארי דקבלה, אשר יצק מים על יד הרב המקובל הגדול מו"ה ישראל סרוק מצפת תוב"ב, כנסעו למסעיו באירופא דרך ארץ אימליא (עשרה מאמרות, מאמר אם כל חי ח"א סי' י"ו, וראה גם שער „ספר הגנולים“). ג) ובימי מסעו, ישב הג"מ יהודה אריה ימודינה אבד"ק ויניציא, ויכתוב עליו ועל כל אוהבי הקבלה מרורות, כספרו „ארי נהם“ (אות ז'). ראשי ישיבות גם שניהם, גבר במסלתו ילכון.

ותורת הג"מ ישעיה באסאן משיבת מנמוכה יצאה. ולו
אוצר ספרים חדשים גם ישנים, ובתוכם ספרי מארי דקברה קמאי
ובתראי. — ויהי היום ויחל משה חיים את פניו להשאיל לו ספרי
תעלומות חכמה. — יאמר נא ישראל, יאמרו נא יראי ה': כדת מה
יענה המורה לתלמידו בן שבע עשרה שנה, המעפיל להכנס בפרד"ם?
כמדומה לי שהכל מודים, שהיתה חובתו לגעור בו: מה החלום הזה
אשר חלמת? הגם נערים במקובלים? זה השער לה' „כני עליה המעטים”
הבאים בימים, יבואו בו. פתוח לפני צדיקים גמורים, מכל חמדות
חבל נזירים, ישישים אשר מנעוריהם הקדישו כל ימיהם גם לרבות
לילותיהם נזיר להזיר לתורה ולתעודה. ולפני שאר העם, הוא סגור
זחתום בנושפנאק דמלכא. ואתה נער יושב בית הספר, אם אמנם אגיד
שבחך בפניך, שלפי מעט שנותיך הרבית תורה; דע אמנה שהיא כמפה מן
הים! זהים הנגלות גדוד ורחבי ידיים, עמוק עמוק מי ימצאנה. למוד
והוסיפה לקח, ובמופלא ממך חלילה לך לדרוש. אכתתי לא קשאית,
ואף למחצית שנות ארבעים לבינה לא הגעת, השמר דך מאד מאד כי
בנפשך הוא — „במה שהרשית התבונן, אין לך עסק בנסתרות”.

ואלו ענהו כדברים האלה, הלא או נפקחו עיני תלמידו לראות
שזה הדבר לא יתכן לעת עתה, ושב ונחם ממחשבתו. — אך הוא
לא כן עשה. תחת חובתו למלא כדי מים לכבות אש האהבה הבווערת
בקרב תלמידו הצעיר; שפך עליה שמן להגדיל מדורתה, וימהר וישאילהו
ספרים מלאים רוזן דרוזין על כל קוץ וקוץ, המגלים טפח ומכסים
טפחים לאין מספר, אשר גם שב גם ישיש באלפי קוראיהם, יורד לסיף
דעת מחבריהם להבין את כל דבריהם — האין זאת שגנה שיצאה
מלפניו? ונסלח לו כי בשגנה.

מ.

הוא הדבר אשר דברתי: א' כל קורא מבין את ספרי רמח"ל,
בנגלה ובנסתר, יעידון יגידון: שהיה דגול מרכבה ולגדולות נוצר.
ב' ואלו לא היה בעל מלאכות רבות ושונות, ויבחר לו מלאכה אחת,

דלעברה ולשמרה, הלא אז יחופש בנרות שני להמשיל לו. ג') ולמורת רוח כל אוהביו ומכבדי שמו, חנכוהו מוריו על פי דרכם ולא על פי ר'כו, וידליחו את יינו הטוב. ד') על כן התרוצצו רעיוני השכלה ורעיוני קבלה בקרבו, מיום בואו ללמוד בישיבת פדובה — אשר סללה לה מסלה חדשה — עד יומו האחרון. ולפלא מה זה עושה שספריו ומאמריו רחוקים עניניהם זה מזה, כציר הצפוני מציר הדרומי — ובסגנון לשונם, כמזרח שמש מבוא השמש? — ה') ועל כן רבו יריביו: ההולכים במסלת ישיבת ויניציא רע עליהם המעשה, על למדו חכמה נסתרה, ועל העפילו ללחום ברבם אשר סלל את מסלתם — וההולכים במסלת ישיבת מנטובה, חרה אפם על ספרו „לשון למודים" ועל שירי חזיונות אשר ישיר, ועוד יתברך בלבבו לעשות זהר תנינא, ותקוני זהר תנינא — אף גם בעיני ההולכים במסלת רבנו יהודה מינץ היה רע מעשהו, בזמרו מאה וחמשים מזמורים כמספר מזמורי תהלות נעים ומרות ישראל דוד בן ישי מיד ה' עליו השכיל!! — ו') ואביו אשר רא עצבו מימיו, כשמעו את הקולות ואת הלפידים, חרד הדרה גדולה, וינער בו: מה לך אצל קל"ח פתחי חכמה? כלך אצל הנגלות בהלכה ובאגדה! ה' אלהים נתן לך לשון למודים, לך בעקבי משוררי ספרך, וחכם! הגם כדוד תחשוב פרוט שיר? עשרה זקנים כתבו ספר תהלים, ובתוכם בן עמרם, ותאמר אדמה למשה איש האלהים? ומי נגע בכבודם הגדול, ונקה? — עכרתני בני, הוי עכרתני! — ז') וירא כי מלחמה לו בבית ובחוץ, ונועץ לעזוב את בית אביו ואת מולדתו. הוא פורש ובוכה והסם פורשים ובוכי, ותהי לחרדת אלהים! — ח') ויבא עד פרנקפורט דמיין, וכבואו לבקר את פני הכהן הגדול מאחיו הג"מ יעקב הכהן בעל שב יעקב, ההיה שם אב"ד ור"מ בימים ההם, ויקבלהו הרב בשמאל מקרבת וכיטין דוחה — כי קדמוהו מביאי דבתו רעה אל גאון יעקב, הלא המה רבני ערים שונות באיטליא. — ט') ונאלץ לכתוב ולחתום לעיני הגאון בעל שב יעקב: שהוא תוהה על הראשונות, על כן יעזב את הנסתרות עד מלאות לו ארבעים שנה לימי חייו. — י') משם נסע אמשטרדמה, וימצא מנוח. שם הרביץ תורה וחכמה, ושם הדפיס שלשה ספרים יקרים: „דרך תבונות" כללי הש"ס,

מעט הכמות ורב האיכות. „מסלת ישרים“ מוסר השכל על פי הדת והדעת, אשרי ההולכים במסלתו לאלהים ואדם. דרך הישרה שיבור לו האדם, לטוב לו תחת השמש וממעל לשמש. — „לישרים תהלה“ שיר חזיון מלא רעיונים נשגבים ומליצות נשגבות מאד מאד. גליא לדרעיה ונפיל נהורא, על אוהבי שפת קדשנו — ויפח נשמת רוח חיים חדשים באפי השפה היפה, הנחשבה כמתים, ושבה לתחיה! — שלשת ספריו אלה, אם שונים הם בעניניהם, נאוו ללוצאטו! נכבדים ונחמדים גם שלשתם בעיני כל קוראיהם! — „יא“ ויסע לאה“ק, אהה בדמי ימיו, כן ארבעים שנה נאסף הוא וביתו במגפה, ושם מ"כ.

קשט אמרי אמת האלה, רובם תוצאות מספר „תורת הקנאות“ להג"מ יעב"ץ, הוא הבאר אשר כל כותבי תולדותיו שאבו את מימיהם, ושתי תולדותיו, מאת הרב רמ"ש גירונדי (כ"ח ח"ב) ומאת החכם המליץ ר"י אלמנצי (כ"ח ח"ג) האמנם בפדוכה ישבו גם שניהם (והראשון היה שם אב"ד) תהפוכות מן הקצה אל הקצה. זה יחפה גם על שגנות נעוריו, וזה פתח בשבח למען יסיים כנגנאי. זה הלך במסלת פדוכה החדשה, וזה במסלת ויניציא.

י

והנה קוראי הדורות מראש, החוקרים והמבקרים ד"ר יאסמ (קוה"י ח"ח, וקוה"י וכתותיהם ח"ג) וד"ר גראץ (קוה"י ח"י) בדרכי ר"י אלמנצי הלכו, יען מצאו בדבריו העתק „טופס הכרוז אשר הכריזו רבני ויניציא בחצר היהודים החדש והישן ובביהכ"נ שלהם בשבת פרישת נח התצ"ה" אשר מצא בכ"י באוצר ספרי הר' אברהם צני הלוי מפדוכה (כ"ח ח"ג 156 הערה 94) ובו נאמר שגם „הרבנים הגאונים והמפורסמים המאורות הגדולים“ מארצות אחרות החרימו את רמח"ל. הלא המה: הג"מ יעקב הכהן אבד"ק פפד"מ, הג"מ ברוך הכהן רפאפורט אבד"ק פיורדא, הג"מ יחזקאל קצינעלנבוגן אבד"ק אה"ו [בעמ"ח כנסת יחזקאל, ומים יחזקאל], הג"מ משה חגיו, הג"מ יעב"ץ, הג"מ ארוה לוי אבד"ק לוגא ולבוב, הג"מ אלעזר מקראקא אבד"ק אמשטרדם [בעמ"ח מעשה

רוקח ושאר ספרים יקרים], הג"מ יעקב ישע אבד"ק מיץ ולבוב [בעמ"ח חרושי פני יהושע] הג"מ דוד שמואל אבד"ק קראקא, ואחיו הג"מ יצחק אייזיק אבד"ק טראני [מ"ס וצ"ל: מארני], הג"מ דוד מליסא אבד"ק ברכין [בעמ"ח קרבן העדה] הג"מ יצחק זעליג אבד"ק קאליש וראב"ד בפיוזן, והג"מ (?) אבד"ק קראטשין, והג"מ יעקב כמו"ה צבי הי"ד מפניטשוב, אבד"ק ברעסלא, הם ודייניהם באו על החתום לרדפהו עד חרמה. — והנה אם אמת נכון, שמלכד גאיני אימליא, גם כל הגאונים האלה הכוהו חרם; אין להרהר אחרי מעשיהם. — ולמען האמת לא אחשה, ואראך שזה הכרוז הוא מזויף: (א) ניתי ספרי קורות היהודים ורבניהם בראשם בערי: לבוב, קראקא, ברלין, פוונן וברעסלא, הלא המה: מצבת קדש, כלילת יופי, אנשי שם, קיה"י בלבוב, עיר הצדק, מפלת עיר הצדק, קדמוניות מפנקסי קראקא, לוחות אבנים, תולדות אנשי שם בברלין, קיה"י בברלין, קיה"י בפיוזן וקיה"י בברעסלא. כל הספרים האלה בנוים על יסודי פנקסי חמש קהלות הקדש האלו, ונחזה הנמצא באחד כס דבר או חצי דבר, בנוגע לרבי משה חיים לוצאטו? (ב) הכל מודים שבכל ימי שבתו באמשטרדם, היה גדול כבודו שם (תורת הקנאות נ"ו ב') ור"י אלמנצי מודה שגם אביו ומשפחתו באו אליו אמשטרדמה בראשית שנת הצ"ו, ויגדל כבודם כגדלו (כ"ח ח"ג 122 הערה 104). הידעת מי היה אז האב"ד לקהל האשכנזים באמשטרדם? הג"מ אלעזר מקראקא, בשנת הצ"ה נהקבל שם וישב לכסא עד שנת ת"ק (החכם ר"ג פאדאק, הכרמל שנה א' גליון 40), ואילו שהיה גם הוא בין המכים אותו חרם, וירא את כבוד איש חרמו בעיני קהל הספרדים אשר בעירו והתריש? — ואילו שחתרפס לפניו, והפה שאסר הוא הפה שהתיר, למה זה לא הזכיר החכם רא"ח וואגנר את הדבר הזה (תולדות יעב"ץ צד 30) מדי דברו על אדות רמח"ל? (ג) וכשנת ת"ק נהקבל הג"מ אריה ליב מגלוגא ולבוב תחתיו, וישב לכסאו עד אחרון של פסח תקמ"ו הוא יומו האחרון (הכרמל שם, מצבות רבני אמשטרדם להחכם ר"ש מולדר סי' 5) וגא שמענו שהיה רוב בינו ובין בני גילו גאוני הספרדים על אדות רמח"ל, כריב התזה בין חותנו הוא אא"ז הגאון בעל חכם צבי, על אדות העיט צבוע נחמיה חיון? — (ד) ועל כסא האריה

דבי עילאי יושב בנו הג"מ שאור בעמח"ס „בנין אריאל” משנת תקט"ו עד ח' תמוז תקנ"ג (הכרמל שם, מולדר סי' 6) והוא נתן את הסכמתו על ספר „דרך חכמה” משארית כתבי רמח"ל, בעשירי לירח אדר שנת „להקים שמו בישראל”, מלאה תארי הכבוד על כל גדותיה¹⁴. ואילו שלא עלה אביו הגאון האריה מטרף רמח"ל, אילו יהבי ליה כל חללי דעלמא, לא הסכים ער כל היוצא מפי עט רמח"ל, ומה גם להרבנות בשבחו מאד מאד. ה) וניתי ספר „תורת הקנאות” להגאון הקנאי מו"ה יעב"ץ, ונחזה שגם הוא לא החרימו, ונהפוך הוא, אחרי שמעו דרכו באמשטרדם, איגלאי ליה מילתא למפרע, דאויבים מפקי לקלא, ולא כצעקתה הבאה באוניו מארץ מרחקים (איטליא) עשה רמח"ל גם בימי נעוריו, וז"ל „והביא לדפוס שם [באמשטרדם] שני חבורים קטנים ממעשי ידיו, מסלת ישרים ודרך תבונות, ולא מצאתי בהם דופי וגנות, ואחר ששהה שם איזה שנים נסע לאה"ק, וכפי הנשמע נפטר שם ושבק חיים לכל ישראל” (תוה"ק נ"ו א'). ובמחברתו „מגלת ספר” (ווארשא תרנ"ז) הוא קצור ספר מלחמותיו הרבות מנעוריו עד זקנה ושיבה, לא הזכיר אם היה לו פעם דין ודברים לנגד רמח"ל? אית דמעיקרא סבר לוצאמו הוא „מקיבל מסוכן”, ואיגלאי מילתא למפרע שהיה „מקיבל ומתוקן” מתחלה ועד סוף.

היום גלותי חרפת הר' אלמנצי מעל האדם הגדול בענקים רבי משה חיים לוצאטו, ומי יגלה העפר מעל עיני שני אבירי הסופרים יאָסמ וגראָץ, ויראו אותותי אלה מופתים נאמנים: שהכרוז ההוא שטר מזויף הוא כחספא בעלמא, ויתקנו במהדורא בתרא, את אשר עותו במהדורא קמא. — ואני תקוה, ששני החכמים המבקרים המומחים לאותו דבר רש"ף ראבינאוויץ ורא"א הרכבי, יעיינו בדבר הזה היטב, ויתקנו בהערותיהם אל הספר הגדול בכמותו ובאיכותו „דברי ימי היהודים” את אשר שגג גראָץ בלכתו בעקבות אלמנצי.

שזה ה„כרוז” מן פ' נח התצ"ה לפ"ק, זמנו מוכיח עליו שהוא מזויף, ובהיותו אבן פנת „תילדת ימח"ל” אשר כתב החכם אלמנצי,

כנפול יסודו יפול ביתו .

הנה רמ"ש גירונדי הדפוס מכתב הג"מ ישעיה באסאן אל הג"מ ברוך כהן רפפורט אבר"ק פיורדא „יום החמישי ז' מבת התצ"ד ליצירה" (כ"ח ח"ב 62 עד 66) ובא רעהו ר"י אלמנצי וחקרו, ויאמר: שהוא טעות הדפוס, שכב"י נאמר „שנת התצ"ו ליצירה" (שם ח"ג 123 ובהערתו 166) ואילו שלא ראה את הכ"י, אנו סהדי שברבר הזה לו הצדקה, כי למנות שנות עולם, חל ר"ח מבת שנת התצ"ד ביום השני, והשביעי בו כיום הראשון? ובשנת התצ"ו יתכן מאד, שאו חל ר"ח מבת בחמישי ובששי בשבת. ז"ל בדוק.

אמיר מעתה כתב מהר"י באסאן לרכנו ברוך, אחרי אשר חלפו שנה תמימה ושני ירחים מיום שנכרו בכרוו אשר מצא ר"י אלמנצי, — ובכרוו ההוא נאמר שבין מחרימי רמח"ל היו גם „הגאון המפורסם כמתור"ר ברוך כהנא רפפורט אב"ד ור"מ דק"ק פיורדא נר"ו הוא ובית דינו" (שם ח"ג 157), ובמכתב מהר"י באסאן אליהם לא נמצא שיקבשם להיות תוהים על הראשונות, והפה שאסר יהיה הפה שיתיר? אחת שאל מאתו אותה בקש גם מבית דינו שיחמלו על הנעלב חנם, ויאבו בשוכם להתערב בריב ההוא, ולעמוד לימין תלמידו הצעיר לימים ולחכמה זקן, כי צדיק הוא בריבו, ולא כצעקת אויביו ומקנאיו עשה. מקנאתם בתורתו ובחכמתו, ברו עליו עלילות דברים, ואשר יצילתו מידם, את כבוד תורתו יציל, ושכרו הרבה מאד מאת אלהי הגמולות.

הנה זה תוכן מכתבו הארוך, אשר כתב ברמע, וזה האות: שרבנו ברוך לא בא בסוד האומרים „ארור!" גם בית דינו הצדק, מטרף רמח"ל עלו, אדרכא אין כאן (בפיורדא) לא חרם ולא איסור, לא חרם ולא שמתא, אבל יש כאן: ת"ח המרבים שלום בעולם. — שמע מינה דהאי כרווא דקרי בחיל בויניציא „גודו אילנא!" מזויף הוא. רמי אלמנצי אאלמנצי? — תיובתא —

ועוד רמי ידיה אדוידה: לפי דבריו מצא מכתב בכ"י רמח"ל אל הה"ג ר"ש מורפורנו מ"ץ בעיר אנקונה, מן י"א אייר שנת ת"ץ, ובו נאמר שביום שמעו שדבתו רעה הובאה גם אל הגאון בעל כנסת יחזקאל, לא ההמהמה מלוש בצק ועד חמצתו, וירחץ לפניו בנקיון כפיו. גם שלת

אליו אחד מחבריו לנגד כת ש"צ טמאת השם, וענתה בו צדקתו, שהוא שונא את העדה הרעה ההיא תכלית שנאה (כ"ח ח"ג 151). מה שמה ומה ענהו הגאון לא פורש, ולמד סתום מן המפורש, ששלח אליו את מחברתו „קנאת ה' צבאות" מלחמה „באנשי אר"ם הצבי אשר פרצו שלש עשרה פרצות באמונתנו, וימעו בכרם ה' צבאות סורי גפן נכריה" (אות י"ז) אשר חבר שנתים לפני הרעש עליו. ראה שני מכתבי הלמידן לוויען ולווינא מירחי אב ואלול שנת הפ"ט (תוה"ק מ"ד ב' ושם מ"ה א'). ואם אולי מפני הספק לא יצא הגאון בעל כנסת יהוקאל לעזרתו, רחוק הוא שלא הכיר דבר אמת למי החותמת ולמי הפסולים להיות כנגדו.

האמנם גם אל הג"מ משה חניו התחנן, וז"ל „ומדאגה בדבר פן ישחת ברמנו מהעלי בני העלי כימים הראשונים אשר לפנינו, כי רב שבענו בזה — אכן ידוע ידע מ"כ כי לא כן אנכי עם אל, ולבי לא כן יחשוב. בקרב אודיע כיום הזה, כי לא בסוד הטועים ובעצת פועלי און כותבי עד קרן הציבי אין לנו חלק באלהי ישראל, אנכי, וזה חזיתי ואדברה למען ידעו כל עם ה' כי לא ממחויקי ידי עבירה אני ח"ו" (שם מ"ו א), ולא שעה אליו ואל קול תחנוניו, ויכתוב עליו מרורות „ביום ג' מרחשון שנת שק"ץ הם לכם לפ"ק" (שם מ"ו ב'). ממנו אין ראיה: שהוא לא היה אב"ד יושב לכסא, כי אם שר"ר הנוסע מארץ אל ארץ במלאכות העיר הקדש והמחוזות, ויעבור בכל הערים ששם תלמידיו הש"צ נחתים וירא את הפרעות אשר עשו, וירדפם עד חרטה, בספריו: שבר פושעים (לונדון דע"ת, אמשמרדם תע"ד) משנת חכמים (סי' רל"ה רמ"א רט"ב ותקע"ב) וימנה את הרדיפה אחרי הכת ההיא בין תרו"ג מצות (אלה המצות מ"ע רמ"ח ומל"ת ש"ג) ויט אונו ויקשב רב קשב מפי מבעירי הבערה בויניציא, ומפי קדחי האש בפריכה, דהעלות את ריב"ל לחמאת ולאשם, כי „ספק דאורייהא לחומרא" וגם „השעה צריכה לכך", שהעוקר שרש פורה רוש ולענה, יעקר גם שושנה בין החוחים בדאמרי אינשי „בהרי הוצא לקו כרבא" — ולא כאלה חלק כל הגאונים הנזכרים בכרוז ההוא, איש איש מהם לא חש כנשר לשרף מרף, ולא אמר „אפאהו אשבייתה מאניש זכרו" כי אם „שמיע בין אחיכם" — „ואשרי למי שחושדין אותו ואין בו".

יב .

תחת שלש רגזה ארץ, ותחת ארבע לא תוכל שאה : א) תחת
חרב כי תעבור בעיר . ב) ומפני רעב כבר בארץ . ג) תחת דבר באפל
יהלך . ד) ושנאה בת הקנאה . ומובו חללי חרב רעב ודבר מחללי לשון .
עד אנה תמשול הקנאה בנבורתה עולם ? והשנאה, מתי תבולע לנצח ?
אתה ה' ידעת !

ארבעה הם קמני ארץ, והמה מחריביה ומהרסיה : א) המרון ; פמר
מים ראשיתו, ושטף מים רבים אחריתו . ב) עקב מדון „עלילות דברים”
מי מנה חלליהו, ומספר הרוגיהו ? ג) ריב אחים, חרב משכלת אותם
ואת דורותם . ד) ושנאה בת קנאה, אש אוכלה היא, מנפש ועד בשר
תאכל . כי מיץ קנאה יוציא שנאה, ואחריתה מי ישרונה ?

נשא למשל — והם כי לא להזכיר לשנינה — קורות חיי רמח”ל .
מי ימלל כבודו הגדול בנעוריו, ישמיע כל חרפתו מבן שהים ועשרים
שנה ומעלה ? מי הפשיט את אדרתו מעליו ? הקנאה ! ומי השליך את
תפארתו מאינרא רמא לבירא עמיקתא ? השנאה ! — כי אש יצאה
מיוניציא, להבה מפרובה קרית חנה, וקרחי האש הוסיפו פחם וגחלים
ויגדלו את מדורתה, ותתלקח ... ותהי לחרדת אלהים ... והרוח נשא את
רשפיה על כנפיו עד פפד”מ אשר נס שמה להמלמ על נפשו — הנה
זאת תורת הקנאות ...

אויביו שמעו רעתו, ששו — ויאמרו : אין ישועתה ללוצאמו סלה !
מאיטליא גרשנוהו, עד אשכנו רדפנוהו גם מצאנוהו, האח בלענוהו !
אנה מפנינו יברח ומחרמנו יסתר ? גפל ולא יוסיף קים !

אמנם שבע יפול הילל בן שחר משמים ארץ, כי יפול דא יומל ! —
בצר לו על אדמת נכר, לא שכח חנות אל . אזנו שמעה קדחת מקלני
קללה נמרצת, ויאמר : אם ה' הסיתכם בי ירח מנחה — על כמותי
גפל גלוי עינים, ויתחזק באלהים המבקש את נרדף — ונושע .

קץ שם לחשך, וקץ הושם לצרותיו . ויסע מפפד”מ, ויחן באמשמרדם .
שם מצא מנוח, ויחליף כח . רבני וחכמי קהל הספרדים שמחו לקראת

בואו. ויעבירו קול במחנה: הנה איש קדוש עובר עלינו, אל הגעו בכבודו ונגוע בקצהו. מקנאיו הכעיסוהו תמרורים, ויעווב ארץ מולדתו, והמכין מצעדי גבר הכין את צעדיו עד הלום. למחיה שלחתו אלהים אלינו, לשכון כבוד בתוכנו, להגדיל תורה וחכמה בעדתנו.

וכידודי האש הגדולה עפו כחץ מויניציא גם עד אמשטרדם, ורבניה חכמיה מלאו את כדיהם מים, ויכבו שביבי אשם.

ורבים מבני הנעורים, שמרו מזוזת פתחו יום יום, וילמדם את הנגלות ודא גם את הנסתרות, כאשר כתב גם חתם לעיני נאון יעקב כפפר"מ (אות מ') ויגדל כבודו בקהל הספרדים, וגם בקהל האשכנזים לא היה פוצה פה ומצפצף (אות י"א). והראשונים האציקו עליו מהודם, בהסכמותיהם על שלשה כפריו אשר הדפיס שם (אות מ').

ויבאו אביו ואמו, אחיו ואחיותיו, אשתו ובנו אשר ילדה לו, אמשטרדסה. ויהו כראותם את כבודו בארץ מרחקים, אחרי שבנו קלון מכבוד בארץ מולדתו; ויבקעו כל מעינות דמעותיהם, אנלי אסון נזלו באנלי ששון נמהלו, וישמם אלהים בנאדו.

ותחי רוח יעקב חי לוצאמו אביו, וימהר ויכתוב (ביום ה' י"א חשון תצ"ו) אל משפחתו ואל כל אוהביו כורתו בריתו בפדובה, את ישועת אל למושעות לבנו יקירו הנרדף, למען יקחו חבל בנחתמו, כחבל אשר לקחו בצרתו.

יג.

„על שוכני עפר אל תרים קולך, אם לא תהלתם עי שפתיך".
הבה ונחקרה: מה ראו גאוני פרנקפורט עי ככה לחשוב את רמח"ל לחציו זכאי ורקבלהו ביד אחת (אות מ') וגאוני אמשטרדם חשבוהו לכלי זכאי (אות י"ב) הלא דבר הוא? חידה היא זה יותר משלשה יובלים, ותחי לחידה עד היום הזה!

דרשו בעין פקוחה מעל ספר „תורת הקנאות" ותמצאו פתרונים. עין ראתה את כל האשמות אשר אויביו האשימוהו, ואת אשר נגזר

עליו, ותעיד: שהשנאה לא קלקלה את שורת הדין באשכנז, וגם האהבה לא קלקלה את השורה בהוללאנד. אלה ואלה עשו את הטוב והישר בעיני אלהים ואדם.

לוצאמו, עוד בנעוריו בית אביו, עברה ההלל כשרונותיו ושקירת, את נבולי איטליא ארץ מולדתו. עד אשכנז ועד הולנד הניעה. וישמחו רבניהן גאוניהן לשמועה טובה מארץ מרחקים, ששם דרך כוכב הולך ואור להאיר עיני אחיהם. — ולפתע פתאם ערבה שמחתם, כשמעם קול קורא אליהם מויניציא, קול רעש גדול שובר לבבות: הנה זה הכוכב אשר אמרנו לאירו נלכה, אסף נגהו — ונהפך לכוכב מתעה.

והימים ימי פריצי בני עסנו „עדת הפראנקיסמים“ חבר פושעים וחמאים בארצות הצפון, תלמידי קמח ליוורתו ראש מתעי בני ישראל בסלוניקי.

ובכל זאת, פחו כמים לא מלאו רבני אשכנז והולנד את משאלות בני גילם מויניציא, לבוא על ההתום לקיים כל תקף החרם אשר החרמו את לוצאמו איש חרמם. כי הדת והדעת תצונה גם שתיהן „זכין לו לאדם שלא בפניו, ואין חבין לו לאדם שרא בפניו“. תורה צוה לנו משה במלאכות אלהי העברים „שמוע בין אחיכם“ ואולי „אויבים מפקי דקלא“? ובכל האשמות אשר נאשם, לא אחת מכרעת את הכף להכיתו חרם. האחת היא מעות שיוכל לתקן, והשנית חסרון שיוכל להמנות. וארו הן אשמות: א) ראשית חמאת לוצאמו הצעיר לימים על אשר הרהיב בנפשו עוז לשפוט דנגד משפט הספר „ארי נוהם“. יאמר נא כל מי שיש בקרקדו מוח: אם בקרת ספרים גם לושבט ולא לחסד חמאת מרי וקסם? מן חמאות האדם שאנו חייבין עליהן נידוי? ב) אם מפני הכבוד ואם מפני היראה, לא הוכיר את שם הספר ההוא ולא את שם מחברו הגאון החוקר, כי אם חוה את דעתו אף הוא על הענינים הנמצאים בו; ומאן יימר שמחברתו היא בקרת עליו? משפטם כמשפטי שני ספרים הדוכרים על ענין אחד, ושונים בדרכיהם, ולא אחד במ חייב שמתא. והקורא המבין יבחר לו דרך ילך בה. ג) ואם אוזי גדה סודו למכיריו, שהכיתו להרוס את אשר בנה הארץ; הרשות נתוה

כל ספר וסופר לחבר מחברת „מקיבל וחוקר“ לנגד המחברת „חוקר ומקיבל“ כארח בקרת לבקרת ברור דור. ולא לתקוע בשופר „חרם“ לאור נרות שחורות. (ד) ועל חמא שחמא בכתבו פרוש על התורה כלשון ארמית, יאמרו נא למורי ה': אם אסור לכתוב פירושים לכתבי הקדש בשפה ההיא, מיום נתגלו ספרי הזהר? ובגלל הדבר הזה, מחו ליה במלא דלא מבע דמא?—ה) ועל חמא שכתב „מזמורים“ יאמר נא ישראל: אם אין כל פיוטי הספרדים והאיטלקים והתימנים והאשכנזים, מזמורי תהלות ותשבחות? (ו) ומדוע לא ראו דרך עצב בו, כנוח עליו הרוח וישר שבעה מזמורים לשבע הקפות בבית הכנסת ויניציא, כיום „חנוכת הארון“ (אות ו'). אז קבלוהו באהבה וברצין; ועתה אסרו איסור כולל על מזמוריו ואיסור מוסיף עליו ועל שאר ספריו? מעיקרא מאי קסברי והדר מאי קסברי? (ז) ובכל אלה, אם אמת נכון הדבר בפי מריבו: שחבר מאה וחמשים מזמורים כמספר מזמורי קדש אשר שרו אנשי קדש מיד ה' עליהם השכיל — ונחשב לו לחמאת נעירים אליבא דכולא עדמא, ואם עשה זאת בשאט בנפש לאמר בכוונה, יאבה אלהי מליחות מלוח לו, והוא רחום יכפר עון. — וערכה לה' תפלה למשה ותפלה לדוד, כקמרת דקה מן הדקה, והקמרת אשר תעשה, במתכנתה לא תעשו לכם” — ותעושה במתכונתה הוא עין פלילי, הלא אלהים יחקר זאת, ופסור בדיני אדם (שמות ל' ל"ו).

הוא הדבר אשר דברתי: „הכרוז“ אשר מצא החכם ר"י אלמנצי, וכו' נקבו שמות גאוני ארצות שונות מחרימי רמח"ל (אות יו"ר), מזויף הוא (אות י"א), לא שריר ולא קים.

וכנזא לוצאמו פראנקפורטה: מפני הספק לא יכול הגאון בעל „שב יעקב“ לקבלהו בשתי ידיו. וכנזאו משם אמשטרדמה, אחרי אשר כתב וחתם בידיו לעיני גאון יעקב, שיעזב דרכו זה (אות ט') קבלוהו רבניה וחכמיה בשתי ידים, וישוו הוד והדר עליו ועל ספריו אשר הרפים שם (אות י"ב). זכרה להם אלהי לטובה!

יד:

בערך עשר שנים ישב רמח"ל באמשטרדם שלו ושאגן, ביתו וער

לחכמים, אין מחריר. כי מיום החל ללכת במסכת רבנו יהודה מינץ (אות ג') הקולות חדלו, ועל פני כל העדה הכי נכבד (שו"ת דברי דוד סימן מ"ח) ויכתוב מאמרים וספרים בתורה ובחכמה ובשיר, כתעודתו. וזה תוכן שלשה מהם אשר הרפים שם:

א) „מסלת ישרים“ (אמשטרדם ת"ק) מסכה ההולכת בית אר. ספר מלא מוסר השכל, בשפה ברורה וקצרה. על אדני אמרי קדוש התנא רבי פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, וזהירות מביאה לידי זריזות וכו' (ע"ו כ' ב'). יפרד לארבעה ועשרים פרקים, להודיע את יקר תפארת המדות היקרות והישירות: זהירות, זריזות, נקיזות, פרישות, חסידות, יראת חמא, וקדושה. כל אחת ואחת שמשה לעמת צלה. נשא למשך מרת הוריוזות „יש זריו ונשכר ויש זריו ונפסד“. ויואל משה חיים באר: א) מי היא האמתית לדבקה בה. ב) כלליה ופרטיה. ג) בכמה דרכים היא נקנית. ד) מפסידיה, ודרך להתרחק מהם.

שמו נאווה לו, כלו אומר כבוד למחברו. ונדפס בהסכמות רבני וחכמי קהל הספרדים מו"ה דוד ישראל עמיאש, מו"ה יצחק חיים ן' דנא די בריטו, ומו"ה רפאל די מולדילה. ויהסו את כל דובר עריו עתק.

ב) אחרי כן גליא לדרעיה ונפל נהורא על דרכי התורה שעל פה, במחברתו „דרך תבונות“ כולל „כל דרכי ההתבוננות וההשכלה, להבין בנקל את דרכי התלמוד ויסודות הפלפול בקצרה“ (אמשטרדם תק"ב) תכיל עשתי עשרה פרקים: א) כללי המשא ומתן העיוני. ב) חקיקהם ויסודותיהם. ג) מיני המאמרים. ד) ערכיהם ויחסיהם. ה) הראיות המתאמתות לעמת המכחישות. ו) חלקי הסוגיות ומשפטיהם. ז) סדר העיון בסוגיות ובחבורים. יא) כללי ההבחנה שיש להבחין, וסדר הלמוד הישר.

בהסכמות רבניה חכמיה הנזכרים: שעשה „אזנים לתורה“ וכהיותו משורר וחוקר ומקובל הוא נאון בתורה וכל שביליה נהירין ליה. ג) ותצדח עריו רוח השיר, וישר „שיר חיוין“ (דראמה) ויקרא את שמו „לישרים תהלה“ (אמשטרדם תק"ג). — אם אמרתי אסוף אסוף את כל דברי גדולי משוררינו ומליצינו אשר הללוהו וישבחוהו עד היום

הזה, תהפך "תולדתו" זאת לספר גדול ורחב ידים, וחוש שתיים עשרה לא יסכנו. וברותי מהם את משפט החכם המשורר המליץ רבי שלום הכהן בהקדמה "שיר חזיונו" פיו יקבנו "עמל ותרצה" (רעדלהיים תקע"ג). וה"ל "יהנה כל קורא ספרי מליצת עברית יכירו וידעו יקר ערך הספר לישרים תהלה אשר חבר הגאון המופת, המליץ היחיד כה' משה חיים לוצאטו בשנת התק"ג על חתונת אחד מאוהביו באמשטרדם. מה אערוך ואדמה וישיה לו? לא קם כמוהו, ואין ערוך אליו בכל ספרי מליצה מיום נסתם חזון הנביאים! ומה לי להלל את המהולל מאליו? כל עין לו לראות והך למעום, יראה יקרא ויתפלא. והמליץ הגדול הזה בעונו כח דמיונו ברא עולם ציורי, וישם בו המדות המיובות והרעות כתכנית בני אדם זו לעמת זו תלכנה הדברנה אף העשינה. והן בחברתן זו לזו תועילנה או תזיקנה. והקורא בספר זה נחשב כרואה בארובות וכמציץ מן החרכים, וירא ויתבונן במעשי בני אדם מראשית ועד אחרית, יביט וידע כי קץ צדיקים ישע וברכה אף כי ראשיתם מצער; ואחרית רשעים נדמתה אף כי ארכו ימי שלותם. ואבן פנה אשר ירה ליסר עליו מכנה שריו הוא מוסר השכל. לתת להמין עם דעה ולפתאים ערמה, כבלי שפוט למראה עין, לפור תהלתם באנשי רהב וזכוב, אשר כהתפוכותם יגנבו לב אוילים, פיהם יהנה צדק ומשפט ונקרבם ארכם; וידעו כל עמי הארץ כי אך לישרים נאוה תהלה, ולתמימי דרך כבוד ותפארת. ועל פי משל ומליצה עשה המחבר את יושר כחתן יכהן פאר, ואת תהלה ככיה תעדה כליה. על כן מושרים אהבו זה את זה ונפשותם קשורה אשה אל אחותה, — אורם כמעט הפריד רהב בין אהובים עצימים, כי בעת גרשו הזדונים את יושר ואת אמת אכיו מן הארץ בתרמיתו בא רהב והתחפש כבגדו יושר לאמר: אני אני הוא, ולי יאתה תהלה. ויפת לב המון אביה להאמין בו. ויהי אך הניע המועד לתת את בתו בחיק רהב, והנה אחות השמים נוראות ועצומות נראית ביום החפה. ודרשו הוקנים וחקרו היטב עד כי גלו מרמת רהב וזכביו, ויגרשוהו על פי משפט המלך, ויתנו ליושר את תהלה כאשר לו יאתה. עכ"ל.

הרור! מי נתן למשיסה גאון גדול? חוקר נפלא, דכוזים? מליץ

אחד מני אלף, מי הוריד עדין מעליו? ומי השפיד כבוד משורר גדול
מרבבה? מוריו אשר חנכוהו על פי דרכם ולא על פי דרכו — ועתה
חורים השכילו, הוסרו מורים...

מן.

כל יודעי לשון וספר, יודעים שיתרון „שיר חזיון“ (דרמה) מן „שיר
ספורי“ (אפואם) כיתרון הוהב מן הכסף. ומיום צאת הספר „לישרים
תהלה“ לאור עולם, נחשב בעיני כד הקוראים בו ל„שיר חזיון“. — וזה
כשליש שנה נדפסו בארץ רוסיא שתי מחברות קטנות, אשר עשו רושם
גדול בקהל אוהבי ומבני שירי שפת קדש בכל ארצות פוזרנו. הראשונה
„הדרמה בכלל, והעברית בפרט“ (אדעסא תרכ"ח) שמה, והשנית „עין
משפט, גזרת למאמר הדרמה בכלל והעברית בפרט“ (ווילנא תרכ"ח).
הראשונה הוציאה את השיר „לישרים תהלה“ מחזקת שיר חזיון הוא
דרמה, והשנית החזירה לו עטרת הדרמה, והעמידה אותו על חזקתו.
בימים ההם היו גליוני העתונים: המגיד המליץ והכרמל מלאים
משפטי מבקרי שחיהן. וקהל הקוראים נמנו וגמרו „אוקי שיר לישרים
תהלה על חזקתו!“ — בעת ההיא חלקי לא אמרה נפשי, ומעמי ונמוקי
אמרתי עם הספר „שפת אמת“ (לונדון תרל"ט). עת לחשות ועת לדבר,
ולרגל מלאכתי זאת, אחזה דעי אף אני. — ואני ידעתי שבני „איפכא
מסתברא“ לא מתו—עם עקשים לא אתפתל, ולמשפט מבינים יחלתי.
אם אמנם ליד שער הספר לישרים תהלה ובהקדמתו אמר רמח"ל,
שהוא שיר ידידות לכבוד „רעים אהובים“ כהר"ר יעקב די-גאויש בקחתו
את רחל דא-וויגש אינריקש, שהוא נמשך כיושר בן אמת; והיא דמתה
להלה בת המון. זה הוא „מיטב השיר כזבו“ ואולם את המשל הזה
נשא על עצמו ועל בשרו, ראי מוצק להראות את צדקתו וכי נרדף
חנם. — יושר בן אמת הוא משה חיים בן יעקב חי לוצאטו, ולו
יעודה תהלה בת המון. — וכאשר גורש עם אכזי עד אמשטרם,
התחפש רהב (בעצת תרמית) בכגדי יושר בן אמת, ועוד מעט נפתה
המון אביה לעצת סכלות שפחתו לתת את בתו אל רהב המתחפש —
וישמע יושר האמתי (הוא רמח"ל המשורר) והחריש — כי סכלנות

מינקחו, והוא ירד שכל — לקול רעש „חרם! חרם!“ קול ברמה נשמע, ויגלו שמים את מרמת תרמית ואת עין רהב — וישפטו הזקנים (גדולי הדור) על פי תורת מלך מלכי המלכים: לתת את תהלה בחיק יושר האמתי. — וישירו המשוררים „חלק תהלה אל יושר הנה, אף אל תהלה יושר חלק סלה!“

מה עמקו מחשבותיך לוצאמו! לא בחיל ודא בכח, כי אם ברוח השירה אשר נחה עיך עשית חיל. במליצתך לחמת באויבי נפשך — והוכל — — ושירך „שיר חזיון“ שמו „הרמה“ זכרו לדור דור!

מז

רוח אהבת ציון לבשה את המשורר שירי ציון, כאשר לבשה את המשורר הנשגב והנעלה רבי יהודה הלוי לעלות ירושלימה.

לשוא עמלו אוהביו ומכבדיו, בהתחננם אליו „אלופנו ומיודענו! זה כעשר שנים שכנה כבוד בתוכנו, אל נא תעזב אותנו!“ — לחנם בקשוהו גם היוצקים מים על ידו „אדוננו מורנו ומאורנו! אנו צאנך ואתה רוענו! על מי תמשנו? מי ינהלנו? ינחנו? ירביצנו?“ — כי עוד בימי ענו ומרודו, נדר נדר לשוכן בציון „אם יהיה אלהים עמדי, ולצדק יצא משפטי, אעלה אני וביתי להשתחות בהרר קדש בהר קדשו!“

כצאת ישראל מירושלים יצא לפני רודף מפדובה עיר מולדתו — וכצאת חתן לקראת כלה יצא מאמשטרדם ללכת ציונה! — הוא פורש ושמח; ואוהביו ותלמידיו פורשים וכוכים — כי קשתה עליהם פרידתו; כיום הפרד הנפש מגוה...

ויברכם, ויסע למסעיו. ויבא עד עיה"ק צפת, ויכתוב משם (בשנת תק"ה; היום והחדש לא פורש) מכתבי אהבה אל משפחתו אשר באיטליא ואל אוהביו ואוהביו בחולל אנדר. — ויש אהלו בעיר רקת היא מבריא טוב"ב.

בשנת תק"ו, הוי היה שם ננף; ויברת הוא וביתו עד עיר עכו. אהה, גם שמה בא הננף, וימשול בנכורתו! ויפול גם רמח"ל וביתו בנופלים במגפה — והובלו להקבר במבחר קברות מבריא, על יד קבר

איש האלהים התנא רבי עקיבא, אשר „נכנס לפרדס, ויצא בשרום.“
 ואלה הרברים אשר כתבו רבני וגאוני מבריא בדמע, לערי פדובה
 ואמשטרדם „בת קול יוצאת ממבריא, ככרות ואומרת: על ההרים אשא
 כבי ונחי, איכה ישבה בדר? הציר תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט.
 אל אמונה, ואין עול, צדיק וישר הוא! — שמעו שמים והאזיני ארץ,
 כי הרב הכולל המקובל האלהי, רכב ישראל ופרשיו, אור שהיה בישראל,
 בוצינא קדישא, מרנא ורבנא כמוהר"ר משה חיים לוצאטו, נפמרו
 הוא וכל ביתו במנפה לפני ה', בכ"ו אייר (תק"ז) בעיר אק"א סמוך
 למבריא. ויקבר במבריא אצל רבי עקיבא ע"ה. אשרו חלקי בעוה"ז
 ובעוה"ב; ואוי נא לנו כי נפלה עמרת ראשנו! — צאו וראו כמה גדול
 היה זכותו של הצדיק הזה: כי היתה מן הנמנעות בדבר דלא אפשר
 שהיה יכול לילך בארעא קדישא, אבל הקב"ה שמסכב סבות לקחו על
 כנפי נשרים והביאו בארצנו הקדושה בארץ הצבי תוב"ב. אצל רבי
 עקיבא ע"ה. ונפטר בכ"ו לחדש אייר (תק"ז). לכן הזהרו לעשות
 הספר גדול, כי אבל כבר זה לנו. גדול [גדולה] השרפה אשר שרף
 ה'. כי תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו, ורכים השיב
 מעון. לא קם עוד בישראל כמשה. ועתה אין בורנו כי אם לצדק את
 הדין, וקומר: ברוך דין אמת, צדיק הוא וצדק דינו. ויהי רצון שבעוה"ב
 יהיה חלק [חלקנו] במחיצתו הקדושה אבי"ר (כ"ח ה"ב 62).

בכל מקום הבשורר הרעה הניעה, אבל גדול ליהודים „הוי אדון!
 והוי הורו! הנמצא כזה?“ — והאי ספרנא פתח עליה: מאי דכתיב
 והבאתי את השמש בצהרים? זה יומו של רבנו משה חיים לוצאטו,
 יגע רמח"ל לארבעים שנה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמד למאה שנים!
 ארץ איטליא הרה וילדה, ארץ הוללנד גדלה שעשועיה, אוי נא לה
 תאמר רקת כי אברה כלי חמדתה —

י"ז.

הצדיק אבר, וזכרו לא יסוף. חבריו אשר הרפים בעודנו חי,
 נדפסו פעמים רבות בהוספות בעלי בינה, אחרי שוב נפשו השמימה.

ורבים ממאמריו וספריו ושיריו אשר השאיר בכתובים, יצאו לאורה.

(א) לספרו „לשון למודים“ עשה החכם ר' דוב בער נינצבורג הערות מחכימות (לכוב תק"ע) בהסכמת ש"ב הג"מ יעקבא סג"ל לנדא בן רכנו הגדול המצל"ח ונדע ביהודה.

(ב) „מסלת ישרים“ נדפס פעמים רבות. וכדפוס ווינא (שנת תרי"ד) נלוו אליו: (א) אגרת מוסר להרמב"ן. (ב) אגרת מאת הגר"א. (ג) ואגרת מוסר מהג"מ ישראל סלנטר זכרם לברכה.

(ג) „דרך תבונה“ עם פירוש „דעת לנכון“ מאת הרב המובהק רבי יהושע בישקאוויץ מיושבי ירושלים עיה"ק, יסובכנתו יבוננתו (ירושלים תר"מ). בהסכמות הגאונים מו"ה ישראל ליפשיץ אבד"ק דנציג, בעמ"ח „תפארת ישראל“, ומו"ה אברהם שמחה אבד"ק מסטיסלאוו בעמ"ח „שלמים של שמחה“. ויספר את אשר שמע מפיו דודו הג"מ חיים וולאזין משמיה דרכנו הגדול הגר"א ז"ל, בשבח רמח"ל. —

(ד) „לישרים תהלה“. נדפס פעמים רבות, ועל דפוס לכוב (שנת תקנ"ט) הסכימו הג"מ יוסף הויכנלעהרמער אבד"ק זאמושמש בעמ"ח „משנת חכמים על יד החזקה“, והרב המקובל הגדול מו"ה אברהם הכהן שד"ר מאה"ק נודע בספריו הרבים.

וידוד נעורי הה"ג רבי חיים יוסף פאלאק אבד"ק מריבימש (בעמ"ח „מקור חיים“ עם „עקדת יצחק“) הואיל באר את דברי ה„מחקר מתבודד“ (לישרים תהלה ח"ב) המתאימים עם דברי חוקרי הטבע בדורנו. וישלח אלי את באורו בשנת תרכ"א, ונתתי לו מקום בעתון „המבשר“ (שנה א' גליון 9) אשר ערכתי אז בלכוב עיר מולדתי, וימצא חן בעיני כל קוראיו. ובהיות „המבשר“ משתי השנים הראשונות יקר המציאות גם בגליצא, ונבולות רוסיא ופולין לא עבר עד היום הזה, הנני נותן את רשיוני אל „מערכת הצפירה“ להדפיסהו שנית, לוית חן ל„ספר ההגיון“ הזה, או כגליוני „הצפירה“ הבהירה ומאירה. —

ואדה שמות מאמריו ושיריו, אשר השאיר בכתובים, ונדפסו אחרי כן :

- (א) „דרך חכמה“ שיחה בין רב ותלמידיו, על אדות סדר למוד חכמה ודעת (אות י"ד).
- (ב) „מאמר על האגדות“ על פי המדות שאגדה נדרשת בהן.
- (ג) „מאמר על העקרים“ על אדות מציאות מסבב כל הסכות. זה משיחנו קוינו לו, בוא יבוא דעת קץ, יש עין רואה ואון שומעת, ויש שכר למוב וגמול לרע. על התורה ועל העבודה, על הנסים ועל הנפלאות.
- (ד) „מאמר החכמה“ על תפלת ראש השנה, ועל אמנות הנלגול. על סדר חג הפסח, ועל עשר ספירות.

ארבעתם היו ביד תלמידו הרב החכם המליץ ר' דוד חפשי מינדים (בעמ"ח גמול עתליה) בכתובים. איידי דומרי קבץ את ארבעה מינים האלה, והיו לאגודה אחת (אמשטרדם תקמ"ג). שלשה הראשונים נגלים לנו ולבנינו, והרביעי, כלו נסתרות. בהסכמות הנאונים: (א) מו"ה דוד הכהן די אויודו. (ב) בעמ"ח בנין אריאל. (ג) ומו"ה אברהם טובינאנה מחכמי ארגיל. — פעמים ושלוש נדפסו יחדו, וגם כל אחד ואחד כפני עצמו. ומאמר „על האגדות“, נלוה אל הע"י ואל הש"ס כדפוס ראָס בוילנא, כי טוב הוא מאד, מעט כמותו ורב איכותו.

(ה) „מגדל עוז“ או „חכמת ישרים, שיר יידידות בארבעה חלקים“ (לייפציג תקצ"ו) עם הערות מהחכמים המשוררים הנודעים רש"ד לוצאטו ור"מ לעמערס, ובראשו שתי הקדמות, האחת בלה"ק מאת דר' לעמערס, והשנית בלשון רומי מאת החכם המפורסם דר' דעלימש, אשר הבין עברית כחכם עברי. — השיר הזה הוא „שיר חזיון“ (דרמה) אליבא דכולא עלמא — אם לו ואם ללישרים תהלה יתר שאת ויתר עז, הדעות שונות ועוד לא נמנו וגמרו. — ואחרי אשר גליתי את הסוד הכמוס יותר משלשה יובלים: שפי שנים ברוח „לישרים תהלה“ תולדת המשורר בתבנית „שיר חזיון“ (אות מ"ו) לו הרכבות.

(ו) „תהלה לישרים“ שיר יידידות ליום חתונת אוהבו הרופא כהר"ר שבתי מאוריני, אשר מצא החכם דורש קדמוניות רצ"ה עדעלמאן באוצר אקספורד וירפיסהו (לונדון הרי"ב), והשלם המשכיל רי"פ ראטה-

שמיין, עשה לו הערות ותקנים, ויסב את שמו „ים ויבשת“ (קעניגס-בערג הרל"ד).

(ז) „קינה“ למית אדם גדול ושמו לא פורש (קול ענב סו' ב') על דרך הקינה „אלי ציון“ הנודעה. ונמצא ממנו קינה אחת על הדרך ההיא „לכבוד המקיבל כמוהר"ר בנימין הכהן מ"ץ בריגיו חותן כמוהר"ר ישעיה באסאן“ (כ"ח ח"ג 153 הערה 30), אולי אחת היא.

(ח) „קינה“ על מות הרופא המובהק הג"מ יצחק חיים מן החונים (Cantirini) - וצוק"ל אב ד ור"מ דק"ק פרוכה, אשר עלה אל האלהים יום שבת ערב שבועות שנת הצ"ה בן צ"ה שנה". ראשיתה, בהקרמת דעלימש למגדל עז, ומראשיתה ועד אחריתה בעתון „פרחי צפון“ (ח"ב 130).

(ט) „קל"ח פתחי חכמה“ (אות ז') קאדיץ תקמ"ה ובשאר דפוסים.

(י) „חוקר ומקבל“ (שם) שקלאיו תקמ"ה, ובדפוסים אחרים. והחכם דר' פריישטארט מצא עוד פרקים אחרים מן הספר ההוא, וישת אותם עליו נוספות (קעניגסבערג ת"ר) והקדים לו שלש הקדמות בשלש לשונות: עברית, רומית ואשכנזית.

(יא) „קנאה ה' צבאות“ (אות י"א) מלחמה בכת ש"צ, דהוכיח: שמלפה דברי גדולי מארי דקבלה, למען תפוש את בני ישראל בלבונם, ולהוכיחם אחרי התהו (ווארשא תרט"ח). ובראשו „החוקר ומקובל“ עם „מראה מקימות“ מאת המקיבל ר' שמואל לוריא.

(יב) „מלחמה משה“ שיחה בין רב ותלמיד, כשיחת „החוקר ומקובל“ ובסופו „כללי חכמת האמת“ לרמח"ל.

(יג) בן הוגד רי שנדפס פירושו על „האידרא קדישא“ ורא ראיתיו. ואולי נדפסו עוד מאמרים אחרים מעשי ידיו בקבלה, ולא הגיעו לידי, ולא עלי המלאכה לגמור.

(יד) שנים ממומוריו, נמצאו (בכה"ע תקפ"ו 56 ותקפ"ו 90). והנה על דברת החכמים דורשי קדמונות דר' יאסמ (קה"י ח"ח 126) ודר' דעלימש (קורות שיר העברי 90) משמיה דהחכם פרץ בעער, שביד

אשה אחת בפראג נמצאו כל מאה וחמשים מזמוריו. לדעתי בדותא היא. יואילו נא רבניה וחכמיה לחקור זאת, ולהודיע בעתון „הצפירה“.

ועל פי שנים עדים רמ"ש גירונדי ור"י אלמנצי יקים דבר: שכעיר פדובה ימצאין כ"י רמח"ל. ובראשם, שני חלקים מספרו „לשון למידים“ (כי חלקיו היו שלשה, ונדפס רק הראשון לבדו) יכילו: סדרי המליצה הפרטית אשר ללה"ק בעשרה למידים, וסדר הרחבת הרבור בשלשה למורים. ובלמוד האחרון שיר חזיון „מעשה שמשון“ (כ"ח ח"ב 55) ומי יחן ונזכה ונחיה ונראה אותם יוצאים לאור עולם.

גם ביד תלמידו הרב החכם המליץ ר"ד פראנקא מינדים, היו שבעה חבורי רמח"ל רבו: (א) דרך חכמה. (ב) על האגרות. (ג) על העקרים. (ד) מאמר החכמה. (ה) מחברת הרקדוק. (ו) מחברת המליצה. (ז) וספר ההגיון (שם ח"ג 125). ורק ארבעה הראשונים יצאו לאור עולם עד היום הזה.

יח.

ואני הנבר, מעודי נכספה גם כלתה לה נפשי, לראות את שלום אחי ואת מצבם הרוחני והגשמי בארצות שונות, כי „אינה דומה שמיעה לראיה“. מלבוב עיר מולדתי, נחני המכין צעדי, דרך ארץ הוללנד. ואשב שם ירחים אחדים. ומה מאד שמחתי בראותי שמצבם הרוחני והגשמי גבוה מאד בארץ אשר עמים יקראו לה „הארץ הנמוכה“.

ובבואי אמשטרדמה, בקרתי את בתי אוצרות הספרים אשר לשתי קהלות הקדש הספרים והאשכנזים, ואשר ליחדי סגולה, כמעשה אשר עשיתי בכל המקומות אשר עברתי. — ובהזכר בית איצר החכם השגם המשכיל רבי דוד מונטזינוס ס"מ הי"ו, מלא ספרים יקרים מדפוסים עתיקים, מלבד כתבי יד יקרי הערך.

טוב עין הוא יבורך, זה דוד האיש נתן לי רשיום לבוא כפעם בפעם אליו, להעתיק לי את הטוב בעיני. ועוד יתרה עשה, כי השאל

אלי אל בית מלוני, את כל אשר שאלו עיני. יהי מכירי ברוך!
 וכיום צאתי את העיר (י"ד שבט תרל"ה) מששתי עוד הפעם את
 כתבי היר, הנמצאים באוצרו הטוב. ומצאתי את "ספר ההגיון" לרמח"ל,
 אשר קנה מעובון הרב החכם המליץ הנעים רבי דוד פרנקא
 מינדיס (ע"ס 15). ויהי כראות זה ידירי וזה רעי, שזה הספר מוצא
 חן בעיני ועתי לא תרשני להעתיק אותו, כי ירמ הדרך לנגדי; ויקם
 על נדיבות ויתנהו אלי לתשורה לאות אהבה למוכרת¹⁶). ואנכי הבטחתי
 נאמנה: להנות בו בעין פקוחה, וכאשר אראה שלא עבר עליו כלל,
 וכי ריחו לא פג ולא נמר, ידי הביאנה אותו לבית הדפוס, או את
 אוהו לאחד המדפיסים להוציאו לאור עולם על תוצאותיו.

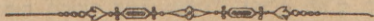
ויהי בקראי בו פעמים ושלוש, וארא אותו כי טוב, טעמו עומד
 בו וכנחו אז כחו עתה (אות א') וגם חפשתי בכל רשימות ספרי מורשת
 קהלת יעקב, ונדע לי שלא נדפס וכי הוא כתב יד יחידי; היה עם
 לבבי להדפיסו, ולא איסתייע לי מילתא. — במשך הזמן נדרשתי
 ממדפיסים אחרים, לתת אותו אליהם; ומאנתי: כי יגורתי לתתו על יד
 איש אשר איננו סבין את כל כלליו ואת כל פרטיו, פן תפולנה בו
 שגיאות הדפוס. ובספר כזה הוכל שגיאת אות אחת להשחית את הענין
 ההוא. — ומכרתיו לצמיתות אל אהובי ואוהבי מעריכי "הצפירה" שחזקה
 לרבנים חכמים גדולים כמוהם, שלא יוציאו "ספר שאינו מונה". —
 ובהיות חותמי הצפירה לאלפים, והקוראים אותה לרבבות, התנדבתי
 דוקוני לכתוב "מבוא" וקורא לו "צדה לדרך" בראש הכתב יד היקר הזה.
 יכלכל גם את "תולדת" מחברו איש האשכולות, ותראתי לדעת שספרו
 היקר "לישרים תהלה" איננו משל, שזה יושר אשר לו נאוה תהלה,
 היה ונכרא! — דבר בעתו כי היום נמלאו מאה וחמשים שנה מיום
 שוב נפש רמח"ל להצרר בצרור החיים.

כהתימי לדבר, קורא אני עליו את הדברים אשר כתב בסוף ספרי
 הנכבד "לשון למודים". וז"ל: "החיים יודעים שימותו, באשר הוא
 סוף כל האדם. בשגם הוא כשר עפר מן האדם, ואיש יודד בה חיה

לא יחיה ולא יראה מות. הן רק בתי חמר משכנותם לרור ודור, קמן
וגדול שם הוא אחריו כבודו, שם ימות ושם יקבר, כי עת ופגע
יקרה את ככם, השבית מאנוש זכרם. גם אהבתם גם שנאתם גם
לנאתם כבר אבדה. — אך מעשה ידי אדם בדרכיו יזכירוהו, וירא
אלהים כי הגדיל לעשות אך טוב וחסד הפלא ופלא, הוא היה יחיה.
כי יהיה שמו לעולם, גם כי אל עפר ישוב וכל רוח אין בקרבו. והיה
בצל שדי יתלונן, וצדקתו תהלך בארץ חיים!"

יוסף כהן צדק.

לונדון, יום הששי, כ"ז לילה אייר,
שנת: וכתוב ישר דברי אמת לפ"ק.

ה ע ר ו ת .

(1) דבר גבורותיו והין ערכו, יגיד עליו רשו רבנו אליהו מורחי, וי"ל: "התבוננתי הרבה בדברי מהר"י ס"ל [מיינך] ומלאתי בהם חכמה נפלאה. חכמתו גדלה מאד משמיעתו. על כיוצא בו נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' זבאות הוא. המאור הגדול אשר אין כח בעינים לראות מחוץ אורו וזהותו. ואם ימלא איש לקחו לבו ואמך לבבו להתחזק נגדו כדי להסתכל בו, חכמינו עיניו מראית ויפסיד אורו והדרו" (שו"ת רא"ם סימן נ"ד). רבי תורתו בשערים, ואשר למד בני זיון היקריים, כתב בספרים. ושלטו בס ידי זרים, בעת ההפכה עירו מהפכת זרים. ומכל תשובותיו הרבות, נשאר מעט מהרבה, שש עשרה מספרן. גם "סדר געין וחליה" אוד מו"ל מאש. ונדפסו יחד עם "שו"ת מהר"ם פדובה" חתן בנו (הערה 8) בויניציא שי"ג.

(2) ואלה דברי הרב רמ"ש גירונדי: "הרב הגדול מהר"י מיינך לו היה יד ושם גם בחקירה פילוסופית, וזה ללמד בפומבי למידי המחקר במדרש החכמות. ורוב חילי הארץ תלמידיו, והסגנים בני הגירסים היו כרוכים אחריו. והקקו אלם דמות הכניחו במדרש החכמות" (כ"ה ח"ג 90).

(3) וכך מקובלני מבית אבא: מני מיינך שרשם במא ינך היא מגנלא, משם ילאו שני בני יזהר שמן תורק שמש, רבי יצחק ורבי אליעזר אחיו, ויתקשו אהליהם בעיר נדא, ויכנו את שם משפחתם "מיינך" על שם עיר מולדתם אור מהצבתם מדור דור. מראש גורים תורה וגדולה נפגשו, אושר ועושר נשקו. יצחק הוא אבי מרגא ורבנא משה ס"ל מיינך (תלמוד מובהק לא"י) שר התורה רבנו יעקב ווייל (שו"ת מהר"ם מיינך סי' ס"ד וסי' ק"ט), וינדל ויעל לכסא נדא עיר מולדתו (שם סי' מ"ט וסי' ס"ד) בוורנבורג (שם סימן א') ובמגנלא מקור מטה בית אבותיו (שם סי' ל"ב, וסי' ל"ז), וכבוא העיר במצוק, ילא מתוך ההפכה ויהן בבאמבערג (שם סי' מ"ה, ס', פ', פ"א). גם שם לא מלא מנוח, ויעווב ארץ אשכנז וילך ארצה פלין, ושמעו העוב הלך לפנו, ויעל לכסא פיזן (שם סימן

ק"ד וסימן ק"ה). ור' אליעזר גם הוא זכה להוליד בן הכס בו יברך ישראל, הוא מרנא ורננא יהודה סג"ל מינך, ויזק מים על יד שאר בשרו הג"מ אשר עשכין לאבד"ק אולמא (שו"ת מהר"י מינך סי' ב' וסי' ג') וסדר הגט (סימן ל"ב וסימן ל"ג). ובמקרה בן דודו קרהו, גם היא נאלץ לעזוב ארץ מולדתו מפני התלאות המזגות שם את היהודים המרודים, ויעל ארצה איטליא, ונבחר לאבד"ק פדובה. וירא ראשית לו להקים שם ישיבה, והעמיד תלמידים רבים להורות ולדון.

4) הרב הגדול רבי יוסף יעב"ץ, מעיד שראהו מברך את ברכת ההמה בתקופתה, בהיותו בן מאה שנה (הקדמת ס' חסדי ה') ובשנת רס"ח עלה בסערה השמימה. — האסין גם כנאוהו בגסי, לא ילף בגסי. אסין אל אסין כשעיר אל שעיר קורא. בחמשה ימים אחרי היום המר והנמהר הוא, נחבקש האדם הגדול בענקים דון יצחק אברבנאל בישיבה של מעלה, וימלא קבר על יד מהר"י מינך. דורשי רשומות נתנו סמן השנה ההיא שנת חק"ר (סס ושארית 50). את זאת הכאתי בשם מה"ע (כ"ה ח"ג 90 ואו"ל ח"ב 53) והעירני בני הרב מוהר"ר דוד כהן זקן נ"י שכן נמלא בשם פחד יצחק להרב יחב"ס (מנוטבה יו"ד א') ובהקדמת ס' מעיני הישועה.

6) גם מכל ספריו הרבים, נשארו רק הוספותיו לסדר געין והליגה, שארית אביו.

6) גיבו ענהו על שאלותיו אשר הריץ אליו (שו"ת מהר"ם פדובה סי' א' ב' ג' וסי' א') וראה (סס ושארית הערה 54) שסס דחיתי את דברי בעל שגב"ח (את א' סימן י"ה) ע"ש.

7) וגיבו הזכיר גם את שמו הטוב (שו"ת מהר"ם פדובה סי' כ"ו וסי' א').

8) ראה למעלה (הערה 1) מהר"ם מפדובה, מושב יקרו בניהכ"ג האשכנזים [בפדובה] בליה נתיח, ולא ישב שם אדם עד היום הזה" (פחד יצחק סס). משהו למטה לירא ושפירא להתישב, בררתי גם סדרתי (סס ושארית הערה 42) זרע כרך „שרשי משפחות אלאזי רש"י זללה"ה" (סס זד 70) ע"ש.

9) תשיבותיו בספרי שארי בשרו: שו"ת מהרש"ל (צ' ח') ושו"ת רמ"א (סי' כ"ג מ"ה ס"ט ז' קכ"ו). גם מכל חבריו נדפס מעט מהרכה, באגדה נדרשת „שנים עשר דרושים" ונקרא שמו ליד השער „מהר"י מינך" ואלום „קאנעלנכאנן" שם

מטהו, ונקרא על שם משה חותנו הגאון לבית מינן. — דרושו המעשים האלה, מעטי הכמות ורבי האיכות, מלאים דה ודעה, ועטו עט כופר מהיר. — וכל מעשי תקפו וגבירתו, הלא הם כתובים על תולדת בן בנו הוא אל"ה הנ"מ מאיר קציעסלנג-וואהל" אבד"ק בריסק דליטא, ואל גומר יגמר בעד להדפיסה.

¹⁰ על אדות המשפחה העתיקה הזאת, ראה מ"ש ידידי המנוח הרב החוקר הטוב רשד"ל בספר השנתי להר"ר בום (וויטן 1848), ומנצות מראשתי גדוליה, אספן החכם ר' אהרן לואטקו, במחברתו „גל אבנים" (עריעסט תרי"א) וידידי הרב החכם הגדול ר"א ברלינר, בספרו „ליחות אבנים" (ספד"מ 1881) ובמכתבו העתי „מאגאזין פיר דיא וויססענשאפט דעם יודענעהומס" (שנת 1880 עד 114).

¹¹ כן הוכיח החכם ר"י אלמנני (כ"ה ח"ג 127 הערה 1).

¹² בעמח"ס „תורת שלמים" יפרד לשני ראשים: א) „זבחי תודה" על מסכת נדה. ב) שו"ת. וראה על אדותו בס' כנסת ישראל לרשי"ף (עד 674).

¹³ בסוף שירו ליום התוגת ידידו ה"ר אברהם זכ"ר משה חמין, החס „תינוק דלא חכים מה"ל" (כ"ה ח"ג 130 הערה 13).

¹⁴ ויען המחברת „דרך חכמה" מדפיס אמשטרדם לא שכיחא טובא, אשתיק בזה את ההסכמה הזאת כזורתה: „נהירנא כד הוינא בארץ מולדתי בימי חרפי, זרע שמשו של החכם הרב המפורסם מו"ה משה חיים לואטקו ז"ל. הופיע בארץ במדינת איטליא, וגשמע גם בארצנו כי האיש משה גדול מאד. ומאן גבר גבר כולא, ואחרי כן בבואי לכאן, שמעתי מפי בעלי תרסין וחכמים גדולים שהכירוהו ואת מעשה תקפו, כמה נפיש חיליה לאורייתא, לכו כלב האריה בגמרא וסברא פלפלא חריפא וננא מלא ספרי, ועוד לו עשר ידות בכל חכמה ומדע. ועל כלנה בהדי כבשי דרחמנא, בין מהלדי חלקא, וכנס לפרדס וינא בשלום. והנה גם הוא הניח ברכה אחריו כמה דברים טובים ונכחים כתובים על הלוחות שהם ראויים להעלותם ולקבועם בדפוס כדי לחלק מהכמתו ליראי ה' וחושבי שמו, לדיקים יראו וישמחו בו ובחורת בחכמתו. אמנם לפי שאין להם בעלים, הם מונחים בקרן זוית, אין דורש ואי מאסף אותם הביתה, עד שבא אחד משפירי ירושלים ... כמוהר"ר בנימן הכהן ... מלא את ידיו לכבוד שמים ולכבוד המחבר ז"ל וקמן הכהן מלא קמנו סלת נקיה

מהנך מילי מעליותא דכרים המושכים לבו של אדם לקרבו לתורה, ויביאם לבית הדפוס לקבעם בכרך מעט הכמות שיהיה נוח לסובלו, ולמען ירוץ קירא בו, ובמעט עיון תמלא נפשו מהם ונחה עליו רוח הכמה ודעת ויראת שמים למען יחזק במעויו לתורה ולתעודה כל הימים. מהזקינא עיבותא להחכם הזה שזכה וזכה את הרבים ואת החכם המחבר בדברים כנים דובב שפתי ישנים. אקוה כל חכם לב יבאו ויקחו ממנו הטפר הלזה בכסף מלא ותרב משאת בנימן מאת כל איש כברכתו, ואז"ל שלא לגרום היוזק בהדפסתו ספר כזה עד משך השנים הקצובות. ולשומע ינעם ותבא ברכת טוב". עכ"ל.

הכמתו זאת כמאה עדים דמיא, להכחיש ולהזים את הכרוז הנמלא בכתובים ויכלים אהדים אחרי הרעש הגדול ההוא. ונגדק קדש.

15) את תולדתו כתב ידידי החכם המשכיל הנבון הר"ר דוד מונטגי
כ"י באחד ממכתבי העתים בשפת הוללנד, וידידי המנוח הרב החכם המליץ רבי
גבריאל פאלק, העתיק אותה ללה"ק במ"ע המגיד שנת תרכ"ח.

16) למורת רוחנו כן נחזה, רבים אספו ויקבלו ספרים רבים, ועליהם נאמ
„יזבור ולא ידע מי אוספס". זרעם אחריהם מכרו אותם לקיים מה שנאמר „בערתי
את הקדש מן הבית!". לא דרכיהם דרכי רבי דוד מונטגיזיוס: ספרים רבים ירש
מאביו הג"מ רפאל מונטגיזיוס ס"ט ז"ל, דיין מזיוון „בק"ק תלמוד תורה"
הוא ק"ק ספרדים באמשטרדם. והוסיף לקנות ספרים חדשים גם ישנים. וזה לא
כביר נתן את כל אוצר ספריו אל קהל הספרדים אשר בעירו למנחה. זכרה לו
אלהי לטובה!

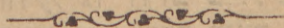

ספר ההגיון

הקדמה.

כשנשקף על בריות הארץ ומה שמניע אליהם נראה שנתן
אלהים לבני האדם חלק גדול בישובו של העולם
הזה ובהשלמת כל מלאו, עד שנוכל לומר שבריאית בראשית
במה שנוגע לחלק הזה לא היתה אלא כמו התחלה לנמצאות
האלה וכחניות להשלמתם, אמנם השלמתם בפועל נמסרה לאדם
לגמרי. וכבר העירונו הויל על אמתת הענין הזה שאמרו שכל
שנברא במעשה בראשית צריכין תיקון חטים צריכים טחינה
תורמוסין צריכים מיתוק וכן כלם. ומצינו עוד ששאל מורנוס-
רופוס את ר"ע איזה מעשים נאים של שמים או של ב"ו והשיבו
של ב"ו נאים ולאמת דבריו הביא לו שבולים וגלוסקאות ואיל
איזה מהם נאים. ובאמת עינינו הרואות שכל הדברים הטבעים
כשיונחו בטבעם בלי עבודת האדם ומלאכתו הנה יעשו ממה
שבחוקם הטבעי אך לא בהשלמה, וכשיעסוק בהם האדם ויעזור
את טבעם ויטדר תוצאותיהם על הסדר ההגון הנה יראו בבירור
יותר שלמים ונאים וזה פשוט. ד"מ אילן מן האילנות אם יונה
לטבעו בלי עבודה אף אם יתן ממין הפרי המיוחד לו לא ישוה
לא בטעמו ולא ביפיו אל אשר יתן אם יעובד, והאדמה
עצמה אשר לא תעבד לא תזבל ולא תעדר או לא תתן יבולה
כל עיקר או תתנהו רזה וחסר, זולתי קצת המקומות אשר
תרבה בהם ההכנה הטבעית ריבוי גדול עד שלא יצטרכו
לעבודה ולא יהיה זה על צד הרוב כלל. כללו של דבר מקום
הניח הביית לבני האדם במה שידם מגעת שיתגדרו בו בגדל

המה בעמלם את אשר תלד הטבע. ואולם כמקרה הזה יקרה גם לשכלו של האדם עצמו. שעם היות ההשכלה מטבעת בו במטבעו מתחלה, אם לא יעובד יהיה כאילן אשר לא יעבד וכאדמה אשר לא שמו לב עליה שאעפ"י שלא יחדל מהשכיל דברים רבים כאשר לא יחדל האילן מתת מפריו המיוחד בו, אמנם לא תשוה השכלתו אחרי העבדו להשכלתו זולת זה כאשר לא ישוה פרי האילן הנעבד עם פרו זולת זה, וכמו שהוא צריך לימוד בנושאי המציאות דהיינו המושכלות כלם שהם העסק שלו ובלא זה לא תצא השכלתו מכחה אל הפועל, כן צריך לימוד בהשכלה עצמה כדי שתהיה השכלתו במושכליו השכלה שלמה ומתוקנת ולא חסרה ומבולבלת. ואמנם לתכלית זה טרחו החכמים שקדמו לנו לסדר סדרי ההשכלה ולבאר חוקותיה על נכון, בהשקיף על מה שיקרה לשכל בהשכלותיו מן ההשגה ומן הסכלות מן הציור האמיתי ומן הכוזב, למען דעת ממה ישמר בהתבוננותו כדי שלא יטעה ובמה יעזר כדי שישגי האמת. וכלל הלמוד הזה הוא הנקרא מלאכת ההגיון. ובראותי הצורך הגדול אשר לנו באמת בדבר הזה שבלעדיו א"א ליכנס אל חדרי החכמות ולהשתעשע בתענוגיהם כראוי, בחרתי לסדר זה הלמוד בקיצור כפי מה שראיתיו מוכרח לתשלום הענין, רובו העתקתיו מספרים שקדמוני בלשונות אחרות והבאתיו אל לשוננו להועיל לבני עמנו וענינים הוספתי גרעתי ושניתי מאשר מצאתי לפני כמו שנראה לי יותר נאות. אנה עתה קורא נעים עמוד והתבונן שמע והוסף לקח ודעת לנפשך ינעם.

פ ר ק א.

א] הנה כל עמל השכל והשתדלותו הוא להשיג הדברים לאמיתם. אמנם יש שיקרה לו למעות בהן ויהיה מה ששיגי בהן כוזב, ע"כ יצטרך לו לימוד לדעת להכיר מקומות המכשול שאפשר לו ליכשל בהם וידע איך ישמר מהם עד שתהיה השגתו אמיתית, וכלל הלימוד הזה הוא הנקרא מלאכת ההגיון.

ב] עיקר מלאכת השכל בבקשתו ידיעת הדברים הוא ההבהנה עד שיכיר כל דבר ודבר בפ"ע נבחק ונבדל מכל זולתו. אמנם בהיות שכלל המציאות יש בהם מה שדומה הא' לזולתו ויש בהם מה שנבדל הא' מזולתו, ע"כ לא יגיע השכל לסוף מלאכתו עד שישתלם בבי' הפעולות שהם הדמיון וההבדל.

ג] בכל אחד מבי' הפעולות יכול ליפול הטעות אם ידמה מה שאינו דומה או יבדיל מה שלא נבדל. ע"כ לשתייהן צריך לימוד ואיסוף וחוקים מסודרים, שיעמידוהו בנתיב הישר ולא ישגה ממנו עד ששיגי תכליתו על נכון.

ד] כלל המציאות יתחלק לבי' חלקים, הא' מורגש¹⁾ או מוחש

¹⁾ cbs Phisicus.

והב' מושכל י). המורגש הוא שמושג מן א' החושים; המושכל הוא אשר ידמתו השכל בדמיונו אך אין מציאותו כן חוץ ממנו, ויחלק גם הוא לב', האחד מופרד והאחד מדומה.

פ' המוחש הוא ד"מ האכן והעץ שרואים אותו בחוש, והמושכל כגון החכמה הזכרון הנבונה שהם דברים שמשכילים ומציירים איתם בשכל אך אין החוש רואה אותם.

ה] המופרד הוא שמה שאינו מושג מן החושים אלא בחיבור עם זולתו יפרידהו השכל בדמיונו ויקחהו לבדו. המדומה הוא אשר אינו מושג מן החושים כלל לא לבדו ולא בחיבור אלא השכל הוא אשר ידמה אותו, ויתחלק גם הוא לב' הא' מושג והב' בדוי.

פ' המראה דהיינו הלובן והשתרות ושאר הנוונים אין החוש רואה אותם לכדם אלא נתונים באחד מן הנופים, אך השכל מצייר הלובן היותו ענין א' נוסף על הנוף שהוא בתוכו ונקרא שמפרידו בדמיונו מן הנוף שהוא נתון בו וזהו המופרד, אך המדומה אינו כן ויתבאר בס' שלפנינו.

ז] המושג הוא הדבר שאעפ"י שאין מציאותו הוה במה שמוחש ראוי למצא לפי ההדרגה, ונמשך המוחש אחריו בסדר, והבדוי הוא אשר איננו לא הוה ולא ראוי ולא המוחש נמשך אחריו בסדר.

י) ens Rationes, seu Rationalis.

פי' המושג הוא שממה שאנו רואים בחוש אנוחנו דנים על
מציאות שאין אנו רואים .

ד"מ אנו רואים שיש בני אדם והם חיים , בתמות וגם הם
חיים , עופות וגם הם כך , נאמר שיש מין א' של בריאה בין
הבריאות שנקרא מין הבעלי חיים , ואין המין הזה דבר הוה
ממש זולת אלה הפרטים שלו שזכרנו , אלא השכל מדמה כאלו
יש דבר א' כללי שמתחלק לחלקים פרטים , לפי שמסדר התדרגה
הוא זה שיתיה הכלל ואח"כ הפרט כמו האילן וענפיו , ונמצא
שהמוחש נמשך בהדרגה אחר המדומה כאלו היה המדומה
התוא עיקר והמוחש ענפים ממנו . מה שאין כן הברוי , שהוא
דמיון לבד ואין דבר כמוחש שנדון ממנו תיות הברוי שהוא .

פ ר ק ב .

א] עד הנה ביארנו עניני ההשגה ומחלקותיה, עתה נבאר המושגים למחלקותיהם.

ב] כל מושג הוא או עצם¹⁾ או מקרה²⁾.

פי' בין המושגים המוחשים והמושכלים שנתבארו למעלה.

ג] עצם הוא הדבר הממשי שעמידתו בעצמו ולא באחר, ובו עומדים המקרים המתחברים לו.

פי' ד"מ עצם האבן העץ הב"ח וכל הנמצאים רוחנים וגשמיים.

ד] מקרה הוא ענין ימצא בעצם ועומד בו ולא יעמוד זולת עצם.

ד"מ המראה שזכרנו למעלה, היופי החכמה שאינם נמצאים בפ"ע אלא נתונים בא' מן העצמים.

כללי המקרה.

6) מציאות המקרה הוא התחבר לעצם.

פי' כי הנה המקרה אינו אלא ענין היות בעצם כחינה א' או כחינות רבות נוספות על היותו עצם, אשר היות הכחינה התיא נמצאת בעצם זהו המקרה שקרה לעצם.

1) Substantia, 2) Accidens.

3) המקרה תלוי בעצם בין בהויה בין במציאות.
פי' אם לא היה ענין העצם לא היתה בחינה נוספת לו ונמצא
שלא היה ענין המקרה כלל, ע"כ נאמר שהמקרה תלוי בעצם
בהויה. וכן אם היה נעדר לא היה המקרה קורה, ע"כ נאמר
שהמקרה תלוי בעצם במציאות.

ג) מקרה מבלתי עצם נמנע.

ד) המקרה לא יתגלגל מנושא לנושא או מעצם לעצם.
פי' כי העצם הוא סובל מקרים רבים ויסבול מקרה א' בזמן א'
ואח"כ יסבול מקרה אחר והעצם שסבל הא' הוא שסובל הב'.
אך המקרה שקורה לעצם לא יוכל לצאת ממנו ולהתחבר אל
עצם אחר, אלא מה שקרה לא' כבר כלה בהעדרו ממנו ומה
שיקרה לעצם אחר דבר חדש ואינו הראשון.

פ ר ק ג .

א] כבר ביארנו המקרה בכללו, עתה נבאר חלקיו.

ב] חלקי המקרה תשעה והם כמות¹ איכות² פעולה³ הפעל⁴ יחס⁵ זמן⁶ מצב⁷ קנין⁸ אנה⁹.

ג] כמות הוא מקרה ישוער בו הדבר ובעבורו ישאל כמה, ויתחלק לשני חלקים: הא' המדה שקראוה כמות דבק¹⁰ והב' המספר שקראוה כמות נפרד¹¹.

פ' כי ריבוי החלקים והדבקים זה לזה עושים גוף בעל שיעור שיוכל לימד, וזה מה שכיונו באמרם כמות דבק, וריבויים בפירוד זה מזה מוליד המספר וזה מה שכיונו בקראם אותו כמות נפרד.

ד] איכות מקרה בו יאמר על הדבר מה ואיך, יתחלק לד מינים: הקנין¹² וההכנה הטבעית¹³, התכונה¹⁴ והצורה¹⁵.

ה] הקנין הוא איכות א' באדם שע"י הוא ראוי לאיזה פעולות ויתחלק לג' מינים: עיוני¹⁶ מעשיי¹⁷ ומלאכתיי¹⁸.

1) Quantitas, 2) Qualitas, 3) Actio, 4) Passio, 5) Relatio, 6) Quando, 7) Situs, 8) Abitus, 9) Ubi, 10) Quan. Concreta, 11) Quan. Discreta, 12) Abitus, 13) Potentia Naturalis, 14) Qualificans, 15) Figura, 16) Espectulativus, 17) Praetivus, 18) Factivus.

ז] העיוני הוא מה שענינו ידיעה והשגה ומינוי ג' : הטבע ¹ ומה שאחר הטבע ² והתכונות ³ .

ז] הטבע הוא ידיעת הדברים הטבעיים בבחינת טבעיים ומושג מהחושים ; מה שאחר הטבע ידיעת הדברים שלמעלה מכל החושים ולא מושגים מהם . התכונות נכללים בהם חכמת הנגלים ⁴ התשבורת ⁵ ההנדסה ⁶ המכמ ⁷ הניגון ⁸ וכיוצא .

ח] המעשיי הוא ידיעת תיקון מעשה ומתחלק לג' מינים והם : המוסר ⁹ המדינות ¹⁰ והפרנסה ¹¹ .

ט] המלאכתיו הוא ידיעת מלאכה א' ומתחלק לב' : מלאכות החפשויות ¹² והב' : הלא חפשויות ¹³ .

י] החפשויות הם הראויות לשרים ונכבדים והם ג' : הדקדוק ¹⁴ הלצה ¹⁵ הניגון ¹⁶ . הלא החפשויות הן הבלתי הראויות לשרים ונכבדים כגון התפירה הבנין האריגה וכיוצא .

יא] ההכנה הטבעית הנמצא בנושא מצד טבעו כגון חידוד השכל והזכרון, חוזק הגוף ובריאותו, קלות התנועה .

יב] התכונה היא מה שבתוכן הדבר ומזגו ותתחלק לב' : הא' ראשונית והב' שנית .

יג] הראשונית מתחלק לד' והם : החום ¹⁷ והקור ¹⁸ הלחות ¹⁹

1) Phisica. 2) Methaphisica. 3) Mathematica. 4) Astro-
nomia. 5) Arithmethica. 6) Geometria. 7) Opthica. 8) Musica.
9) Ethica. 10) Politica. 11) Economica. 12) Liberales. 13) Pi-
berales. 14) Gramatica. 15) Retorica. 16) Logica. 17) Calor.
18) Frigus. 19) Humiditas.

(והיובש 1), והשנית כגון הקושי 2) והרוך 3) הקלות 4) והכובד 5) וכיוצא .

יד] הצורה היא צורת הדבר שבה נראה ומצטייר בשכל, ומתחלקת ל'ב': הא' טבעית 6) והב' מלאכתית 7) .

טו] הטבעית צורת האדם צורת הסוס וכן שאר המינים ; המלאכתית צורת הנעשה בידי אדם .

כללי האיכות .

6) באיכות שייך פחות ויתר .

3) בין האיכות יש ההפכיות .

ד"מ חום וקור .

ג) מצד האיכות יאמר בדברים דומים ולא דומים .

טז] פעולה הוא התעוררות העצם או גילוי ויציאת כח הפועל שבעצם , או תאמר המשך המסוכב מן הסבה הפועלת וכמש"ל

ד"מ החימום הוא המשך החום מהאש .

כללי הפעולה .

6) כל פועל ברצון פועל לתכלית מה .

3) בפעולות יש פחות ויתר .

ג) בפעולה שייך הפכיות .

ד"מ מחמם מקרר .

ז) ההפעל הוא רושם הפעולה .

1) Siccitas. 2) Densitas. 3) Raritas. 4) Levitas. 5) Gravitatis. 6) Naturalis. 7) Artificialis.

כללי ההפעל .

(6) בהפעל יש פחות ויתר .

(7) בהפעל שייך הפכיות .

(ח) יחס הוא מין קשר בין ב' דברים , בעבורו יאמר בא' מהם שהוא של חבירו .

פי' כגון אב שהוא ענין מתיחס אצל בן ובן הוא ענין מתיחס אצל אב כי אין אב אלא שיש לו בן ואין בן אלא שיש לו אב .

כללי היחס .

(6) מקרה היחס גובר בריבוי בכל המקרים .

(7) שני המתיחסים שווים בהכרה בהעדר ובמציאות .

פי' בהמצא א' מציאות מוכרח הב' וכן בהעדר הא' מוכרח ביטול הב' כי אין אב אלא שיש לו בן ואם יש אב ודאי יש בן ואם אין אב אין בן .

(ט) זמן מקרה זמני בעצם , דהיינו שיעור מרחקו מן התחלה או הסוף .

(כ) אנה מקרה מקומי בעצם , דהיינו החלק מן העולם שממולא מכנו .

(כא) מצב מקרה מצבי בעצם .

פי' אופן המצא חלקי העצם במקום זהו הנקרא מצב , כגון העמידה הישיבה הנמיה וכיוצא .

(כב) קנין מקרה מורה מין קניה נקנית בעצם או הלבשה עליו .

ד"ם המלבושים שעל האדם או המדות הקנויות בנפשו העונה
הגדיבות וכיוצא .

כג] אלה הי' כללי ענינים שזכרנו א' עצם ומ' מקרים, תחתיהם
נכללים כל עניני המציאות למדרגותיהם .

כד] והנדרשים ב' הענינים שזכרנו ב' והם הפרטים והכוללים .
כה] הפרטים הם הנמצאים כל א' בפ"ע כגון איש מן האנשים
עוף מן העופות אילן מן האילנות וכיוצא בזה
ונקראים אישים .

כז] הכוללים ב', א' כוללי המציאות והב' משיניהם .

כח] כוללי המציאות גם הם ב' הא' סוג (1) והב' מין (2) .

כט] הסוג והמין ענינם א' והוא כלל כולל פרטים מצד שיתוף
שהם משותפים בענין א', וההפרש שבין הסוג
המין שמה שכולל יותר יקרא סוג ומה שאינו כולל אלא
מקצת ממה שנכלל בסוג יקרא מין .

ד"ם ב"ח הוא סוג כי נכללים בזה החיות והעופות הדגים ובני
אדם מצד השיתוף שיש ביניהם בענין החיות שכולם חיים .
אך כלל בני האדם יקרא מין כי גם הוא כולל כל אישי בני
האדם דהיינו ראובן שמעון וכו' ואינו כולל החיות והעופות
והדגים שנכללו בשם ב"ח .

כס] הסוג מתחלק לעליון (3) או אמצעי (4) , לרחוק (5) וקרוב (6) .

1) Genus. 2) Species. 3) Sumum. 4) Medium. 5) Remo-
tum. 6) Proximum.

ל] סוג העליון הוא מה שאין סוג אחר עליו, פ"י שכולל יותר ממנו; האמצעי הוא שיש סוג כולל ממנו שלגביו יקרא סוג האמצעי מין ולגבי המין שתחתיו יקרא סוג.

לא] סוג רחוק הוא שרחוק מן המין וקרוב שקרוב לו.

פ"י סוג הסוג הוא רחוק מן המין כי יש מדריגה אחרת בינו למין.

ד"מ התרנגול הוא מין ממיני העופות, עוף הוא סוג למיני העופות, ב"ח הוא סוג הסוג לתרנגול ונקרא סוג רחוק ועוף נקרא סוג קרוב.

כללי הסוג.

(6) הסוג גדול מכל מין ומין שתחתיו.

פ"י כי הסוג הוא מה שכולל מינים הרבה.

(3) הסוג אינו מתפרד ממיניו.

פ"י כי אין הסוג אלא החק הכללי השווה למיניו ונמצא שא"ל לשום מין להיות בלא החק הזה.

(2) מה שיקרה לסוג יקרה לכל מין.

(7) כשיונה סוג יונחו בהכרח מינים ובהעדר הסוג נעדרים כולם.

כללי המין.

(6) המין נולד מהגבל הסוג ע"י איזה הבדלים שבהם נבחן מין ממין אחר.

(1) ד"מ מסוג הב"ח יולד מין האדם בחבר אליו הבדל הדיבור ונאמר ב"ח מדבר.

ג) המין מאוחר בטבע אל סוגו .

ג) כשיונה מין בהכרח יונח הסוג ובהעדר מין אי אין העדר הסוג מוכרח .

לב) משיגי הכוללים ג' : הברל 1) סגולה 2) ומקרה 3) .

לג) הברל הוא ענין עצמי שבו יבחנו זה מזה ב' שיש להם שיתוף בסוג או במין, נמצא הסוג והמין מודיעים מעצמות הנמצא מה שישותף בו עם זולתו וההברל מודיע ממנו מה שיברל מזולתו .

ד"מ האדם והבהמה משותפים בחיות והברל האדם מן הבהמה הוא הדיבור ונקרא האדם ב"ה מדבר והבהמה ב"ה בלתי מדבר .

כללי ההברל .

ה) הברל הוא ענין עצמי מיוחד בסוג או במינו ונמצא בו ברובו ובכל זמן .

ד"מ הדיבור הוא עצמי למין האדם שזולתו לא היה אדם ונמצא ברוב המין ובכל זמן .

לד) הסגולה הוא הברל בלתי עצמי דהיינו שמודיע מהנמצא מה שנבחן בו מזולתו אך אינו מעצמותו .

ד"מ השחוק למין האדם כי אינו נמצא אלא בו אך אינו מעצמותו כי אין היותו אדם תלוי בוה, שכלא זה היה אדם .

1) Differentia. 2) Proprium. 3) Accidens.

כללי הסגולה.

(6) הסגולה מיוחדת במין או בסוג ונמצא ברובו ובכל זמן ואינה עצמית בו.

לה] המקרה הוא ענין בנמצא בלתי מיוחד בו ובלתי עצמי לו.
כללי המקרה.

(7) המקרה נמצא במיעוט הסוג או מין ולא בכל זמן ואינו עצמי בו. שאר עניני המקרה נתבארו למעלה.

פ ר ק ד .

[א] עד הנה ביארנו עסק ההגיון ; עתה נבאר חילוקו למחלקותיו
והם ג' : הא' ביאור השמות (1) הב' ביאור המאמרים (2)
הג' ההקשים (3) .

פ' כי פעולות השכל ג', הא' השנת הנושאים המזדמנים לפניו
כמו שמזדמנים .

ד"מ האבן העין הברזל וכיוצא .
הב' חבר אל נושא מה יחויב בו או ישולל ממנו עד
שיבנה מזה המאמר .

ד"מ העץ הוא גדול חייב הנודל אל העץ, הנייר הזה אינו
לבן שלל הלובן מן הנייר .

הג' הוא חבר מאמר אל מאמר והוליד מהם ג' . ד"מ האדם
הוא ב"ח ראובן הוא אדם א"כ הוא ב"ח . לפעולה הראשונה
משתמש מן השמות, לב' מן המאמרים, לג' מן ההקשים .
פ' חיבור המאמרים והולדת תולדתם .

[ב] השם הוא מורה על א' מהעצמים או א' מן המקרים ויתחלק
לפי הוראתו ולפי ענינו .

לפי הוראתו חלקיו ג' : מיוחד (4) נרדף (5) משותף (6) .

1) De Terminis Simplicibus. 2) De Propositione. 3) De
Discursu. 4) Univocus. 5) Sinonomus. 6) Equivocus.

פי' כי יש מן השמות שיוורו על ענין בדרך פשוט ויש שיוורו
בדרך דמיון ויש שיוורו בדרך הסכמה וכמה שאכתוב לפנים,
ומצד זה יבחנו השמות לפי הוראתן.

אמנם עוד יבחנו השמות מצד הענינים הנרמזים בהם
וכמה שנכתוב לפנים. והנה מצד ההוראה יתחלק לאלה הג'
מיוחד וכו'.

ג] המיוחד הוא שהוא לבדו מורה על ענין א' לבד; הנרדף הוא
שיש שמות רבים מורים על ענין א' כל א' מהם
נקרא נרדף.

משל המיוחד שם העצם כגון אברהם משה ירושלים.

שם היחס כגון עברי מצרי וכיוצא.

שם המספר אחד שנים.

משל הנרדף לחם ופת.

ד] המשותף הוא שם א' שמורה על ענינים רבים ומתחלק
לכ' למשותף מוחלט ומשותף מתיחס (1).

ה] משותף מוחלט הוא שמורה על ב' ענינים שאין ביניהם
שום יחס ודמיון.

ד"מ סף שר"ל כלו ור"ל מזוה.

משותף מתיחס שמורה על ב' ענינים שיש ביניהם איזה יחס
ודמיון ויתחלק לד' : כולל (2) מושאל (3) מועתק (3) מודע (4).

1) Analogus. 2) Comane, 33) Methaforicus. 4) Antono-
masticus.

זן הכולל הוא שם שיורה על ענינים רבים, כל א' מהם ראוי להם זה השם כמו שראוי לחבירו בשוה מצד היותם כלם ענפים משורש א', והיינו המינים שתחת הסוג והאישים שתחת המין.

ד"מ ראובן שמעון לוי כל א' מהם יקרא אדם מפני היותם אישים ממין האדם, ונקרא שם אדם שם כולל.

זן המושאל הוא שם שיורה על ענין א' בהוראה ראשונה ועל ענין אחר בהוראה שניה מפני שיש לו דמיון מה עם הענין הראשון.

פ' הוראה ראשונה נקראת מה שמשתמשים מהמלה בלשון על הרוב, והוראה שנית מה שמשתמשים ממנה לפעמים.

ד"מ אש, הוראה ראשונה שלו היא על העצם השורף הידוע ובהוראה שנית יורה על מי שהוא מהיר הרכה בתנועתו ואינו שוקט נקראהו אש לדמיון שיש לו עם האש האמיתי שמתנועע כמהירות ואינו שוקט.

חן המועתק הוא שם שיורה על ב' ענינים בשוה מפני דמיון שביניהם עד שלא נוכל לומר על שום א' מהם היות הוראה ב' בו, פ' שכבר נהגו כ"כ בלשון שיורה על ב' הענינים בשוה.

ד"מ הגדר, כך יובן על הגדר הכנייני העשוי סביב השדות כמו שיובן על ביאור השלם והציור האמיתי אצל ההגיונים; וכן הם כל שמות הדקדוק וההגיון ושאר החכמות שלקחו שמות לבאר משפטיהם מצד הדמיון אשר להם עם מה שתורנית המלות בהוראתן הראשונה.

ט] המודע הוא שם נאמר על רבים בשוה וביחוד על א' להיות הענין ההוא חזק בו מהאחרים והדבר מודע לכל שהכונה בשם ההוא על ענין הפרטי ההוא.

ד"מ הנכור סתם יאמר על שמשון אעפ"י ששם זה שייך לכל נכור, לפי שהפליג בנכורה; משורר נאמר על דוד אעפ"י שיש משוררים רבים, לפי שהפליג בשיר.

י] השמות לפי הענינים הנרמזים בהם יתחלקו לב, לדבוריים ולימודיים. הדבוריים הם המשמשים לדיבור להזכיר בהם המדבר מה שבמחשבתו מן הענינים הנמצאים; הלימודיים הם המיוחדים לחכמות או למלאכות שעל ידיהם מגיעים לתכלית המכוון בחכמות או למלאכות ההם, והם כ"ב מינים כמיני החכמות והמלאכות.

יא] השמות המשמשים להגיון הם אחד ועשרים ואלה הם: סבה (1) ומסובב (2) נושא (3) ומתחבר (4) כל (5) וחלק (6) גזרה (7) ונגזר (8) גדר (9) ונגדר (10) בנין (11) ונבנה (12) חילוק (13) ונחלק (14) נערכים (15) בלתי שוים (16) הפכיים (17) עדות (18) ומועד (19) סוג (20) ומין (21).

פ' כי אלה הם השמות שבהם נגיע לתכלית המכוון בהגיון שהוא לדעת הדברים לאמתם בכל ההבחנות שיש להבחין בהם.

- 1) Cauza. 2) Cauzatum. 3) Subjectum. 4) Adjunctum.
5) Totum. 6) Pars. 7) Notatio. 8) Notatum. 9) Definitio.
10) Definitum. 11) Conjugatio. 12) Conjugatum. 13) Divisio.
14) Divisum. 15) Comparata. 16) Diversa. 17) Opposita.
18) Testimonium. 19) Restestata. 20) Genus. 21) Species.

יג] הסבה היא הדבר שמכחו נמצא המסובב.

כללי הסבה.

ב) הסבה קודמת למסובבה תמיד לפחות קדימה טבעית.

פ' כי הקדימות הם ב' קדימה זמנית וקדימה טבעית. הזמנית היא קדימה בזמן, והטבעית היא שאף שיהיה הקודם הטבעי יחד בזמן עם מאוחרו, הנג' תושכל לו קדימה בשכל שאם הוא לא היה נמצא לא היה מציאות למאוחרו וזאת היא הנמצאת תמיד לסבה לגבי מסובבה, אך ברוב הדברים תקדום הסבה למסובבה גם בזמן.

ד"מ זריחת השמש ואור היום היום בזמן א' אמנם בהיות שמציאות אור היום תלוי במציאות זריחת השמש נקרא לה קודמת ולאור היום מאוחר בטבע.

ג) אין דבר נמצא בלא סבה שתמציאהו.

ג) אין בסבות המשך לאין תכלית.

פ' כי הסבה העליונה הוא הכורא ית"ש אשר אין סבה

למע"ה ממנו.

ד) אם תינה סבה בפועל יונח המסובב ג"כ, אך בהסרתה לא יוסר אלא המסובב העתיד לא העבר.

פ' ד"מ אש שחמם את הברזל אף אם יכלה האש לא יסור החימום מהברזל אך לא יולד ממנו חימום אחר, ולפנים נכאר עוד שזהו בסבה הסמוכה לבד.

יג] הסבה נחלקת לחיצונית (1) ופנימית (2). החיצונית היא שחוץ

(1) Externa. (2) Interna.

לעצם המסובב ותחלק ג'כ לב', לפועל (1) ותכלית (2).
ידן הפועל הוא שעל ידו הנמצא הוה, ומינוי ב': פועל מצוי
עצמו (3) ופועל במקרה (4).

יזן הפועל מצד עצמו הוא הפועל במבעו או ברצונו. ויתחלק
לעיקר (5) וטפל (6).

יחן העיקרי שעיקר תלית המסובב בו ויתחלק לפועל לבדו (7)
ופועל בחברה או בשותפות (8).

ד"מ עיקר הנהגת העם כמלוך תחתיו השרים והשוטרים.

יזן הפועל לבד שממציא המסובב לבדו מבלי שיהיה אחר
שוה לו בהמצאה זאת.

פיו' כי לא ירחיק הפועל לבדו הסבה הכליית שנבאר
לקמן בס"ד שאינה משתוה לה בהמצאת המסובב אלא תחתיה
היא במדריגה, אך ישלול שיהיה אחר שוה לו בהמצאת
המסובב במדריגה א'.

יחן הפועל בחברה הוא אשר יסייע אחר בהמצאת המסובב,
בשווי אליו ויכולים המשותפים להיות שקולים (9)
ובלתי שקולים (10).

יטן השקולים הם שחלק כל א' מהם שקול בהמצאת המסובב,
והבלתי שקולים שאין כל א' מהם שקול וזה וזה
יכול שותפותם שיהיה מוכרח (11) או בלתי מוכרח (12).

1) Efficiens. 2) Finis. 3) Perse. 4) Per accidens. 5) Prin-
cipalis. 6) Minus. 7) Solitaria. 8) Socia. 9) Aequalis.
10) Inaequalis. 11) Necessario. 12) Contingenter.

כ] שותפות מוכרח הוא כשאין א' מהם לבדו יכול להמציא מסובבו, ובלתי מוכרח שיש כח בא' מהם להמציא מסובבו.

כא] הסבה המפלה היא שכחה בהמצאת המסובב אינו עיקרי ותחלק למעוררת (1) וכליית (2).

כב] המעוררת היא שמעוררת העיקרי לשיפעל.

ד"מ תאות הרוח היא המעוררת את הסוחר לטרוח בסחורתו; הכליית שמשמשה לפועלת להמציא מסובב.
ד"מ הגרון לחוצב.

כג] עוד הפועלת מתחלקת לג' מינים: מולידה (3) מקיימת (4) ומפסדת (5).

כד] המולידה היא שמחדשת וממציאה המסובב, המקיימת שמתמדת אותו, והמפסדת שמבטלתו.

כה] עוד מתחלקת הפועלת לטבעית (6) ורצונית (7) או בחיריית. הטבעית היא שפועלת מחמת טבעה בהכרח; הרצונית שפועלת מחמת עצה ובהירה מה שאינה מוכרחת.

ד"מ שרפת האש פעולה טבעית שאי אפשר לו זולתה; כתיבת האדם רצונית.

כו] עוד מתחלקת בכל שאר הסבות שנבאר בס"ד לרחוקה (8)

1) Impulsiva, 2) Iustrumentalis. 3) Procreans. 4) Conservans, 5) Cerrumpens. 6) Naturalis, 7) Voluntaria, 8) Remota.

קרובה 1) וסמוכה 2). בין הרחוקה והמסובב אמצעיות הרבה, בי הקרובה למסובב א/ בין הסמוכה והמסובב ולא כלום.

ד"מ אברהם הוא סבה רחוקה לראובן, יצחק סבה קרובה יעקב סבה סמוכה.

כללי הסבה הסמוכה.

6) כשתונח הסבה הסמוכה בפועל מוכרח שימצא המסובב בפועל מה שאין כן ברחוקה ולא בקרובה.

7) הסבה הפועלת במקרה היא שאין המסובב נולד ממנה לא מטבע ולא מרצון, ותמצא בין בסבות המבעיות בין בבחירות.

8) פועלת במקרה בטבעיות היא שפועלת לא מצד טבעה אלא מצד מקרה שקרה לה.

משל המקרית בטבעיות הנייר הלבן מיגע הראיה מצד מקרה הלובן שבו.

9) המקרית בבחירות היא שפועלת שלא בכונה או בשגגה

1) Propinqua, 2) Proxima.

פ ר ק ה .

א] עד הנה ביארנו הסבה הפועלת, עתה נבאר התכליתית והיא שבעבורה סובב המסובב או נעשה הדבר; ויתחלק לעיקרי וספל. העיקרי הוא הכונה הראשונה של הפועל, המפל הוא הכונה אשר לו מלבד הראשונה במדריגה שניה אליה.

ב] עוד יתחלק לאחרון¹ ואמצעי². האחרון כמשמעו שדי לפועל בו, האמצעי שהוא תכלית לדבר א' אך יהיה אמצעי להגיע עוד אל תכלית אחר שכיון לו הפועל.

ד"ט תכלית חכמת הרפואה היא לדעת החולאים למיניהם בסכותיהם, אמנם התכלית האחרון הוא לרפא את החולים.

כללי הסבה התכליתית.

6) התכלית מניע את הפועל לפעול.

3) בדבר א' יכולים לימצא תכליות רבים.

ג) התכליות משנים הפעולות.

פי' כי פעולה א' נעשית מפועל אחד לתכלית אחד ומפועל אחר לתכלית אחר יחשבו לפעולות שונות וכבר תוכל להיות א' מהם טובה וא' מהם רעה אעפ"י ששתיהן א' לפי שתכליותיהן שתיים.

1) Ultimus, 2) Intermedius.

ד"מ שנים מאריכון בתפילתן, א' לשם שמים וא' לננוב
דעת הבריות שיאמינו לו, זה עושה מצוה רבה וזה אשם
אשמה רבה.

(ד) התכלית קודם לאמצעיים שלו במחשבה מה שאין כן במעשה.

פי' כי אין שום אדם חושב באמצעי אלא אם כן חשב
בתחלה על התכלית שבעבורו יצטרכו האמצעיים ההם; אך
במעשה א"א להניע אל התכלית אלא אחר כל האמצעיים.

(ה) כשהתכלית הוה כלתה הפעולה שנעשית להניע אליו. מי
שרוצה באמת בתכלית צריך שירצה באמצעיים.

פי' כי השגת התכלית בלי אמצעיים א"א.

פ ר ק ו .

א] עד הנה נתבארה הסבה החיצונה, עתה נבאר הפנימית הנכנסת במציאות המסובב עצמו ומתחלק לב': חומר (1) וצורה (2).

ב] החומר הוא מה שממנו נעשה המסובב, ויתחלק לרחוק וקרוב. הרחוק הוא מה שממנו נעשה המסובב בחברת חומר אחר קרוב ממנו; הקרוב אותו שממנו נעשה המסובב בלא חומר באמצע.

משל החומר הרחוק באדם העפר, כי לא מעפר מיד נוצר הולד אלא שראשית ענינו הוא עפר אך חומר הקרוב הוא ב"ו ושאר הרכבותיו.

כללי החומר.

(6) החומר קודם לצורה בטבע.

פי' כי א"א לצורה לימצא אלא בחומר.

ג] הצורה היא מה שבו המסובב הוא מה שהוא, ותתחלק לעצמית ומדוקדקת (3) ולמקרית או בלתי מדוקדקת (4). העצמית היא מה שעושה המסובב מה שהוא באמת ענינו ומבדילו משאר כל הנמצאים.

1) Materia. 2) Forma, 3) Proprie dicta. 4) Impropie dicta.

ד"מ צורת האדם הוא הכה המדבר שכולל השכל והרצון
שבוה הוא מה שנבדל בעצם.

ד] הבלתי מדוקדקת היא כלל איזה מקרים מיוחדים לאיזה
נמצא שנציירהו בהם כשאין צורתו העצמית נודעת.

ד"מ שנאמר הכלב הוא שיש לו כה הניבוה ואין זה
עיקר ענינו של הכלב.

כללי הצורה.

(6) הצורה נכבדת תמיד מהחומר.

פי' כי כה תלוי כל אמתת ענין הנמצא משא"כ בחומר.

(3) הצורה העצמית אינה מושגת מהחוש.

(2) פעולות הנמצא תלויות בצורה שלו.

פ ר ק ז .

א] עד הנה ביארנו הסבה, עתה נבאר המסובב והוא מה שנולד מכח הטבה.

ב] לכל ד' הסבות יש מסובב, מסובב הפועלת הוא הפעול¹⁾, מסובב התכליתית הוא הנגזר²⁾, מסובב הצוריית הוא המצוייר³⁾, מסובב החומרית הוא החומר⁴⁾. כללי המסובב.

6) המסובב לא יהיה לו כח יותר מסבתו.

פ' כי אין המסובב אלא מה שנולד מן הסבה והסבה אינה יכולה להוליד מה שאין בה, א"כ א"א שיהיה במסובב מה שלא ימצא בסבתו.

3) כמהות הסבה כך מהות המסובב.

פ' זה לא יובן אלא בסבות הטבעיות עקריות ומיוחדות ובמסובב שיוכל לקבל מהות סבתו.

2) הדבר שבעבורו אחר הוא מה שהוא כ"ש שהוא עצמו יהיה כן.

ד"מ אם הספרים הנחמדים בעבור החכמה הנחקקת בהם כ"ש שתהיה נחמדת החכמה עצמה.

1) Effectum. 2) Destinatum, 3) Formatum, 4) Materiatum.

פ ר ק ח .

א] הנושא הוא הדבר שיתחבר אליו מה, ויתחלק לנושא (1)
ועסק (2). הנושא הוא שיקבל בו או עליו מה, ד"מ
האש לחום; עסק שעליו יעסק עוסק ד"מ המראה עסק
לראות.

ב] הנושא יתחלק למוחלט (3) ומוגבל (4). המוחלט הוא שיתחבר
לו מתחבר בלי שום גבול ותנאי.

ד"מ האש שמתחבר לו החום בהחלט.

המוגבל שיתחבר לו המתחבר לפי ענין א' או הבחנה אחד.

ד"מ הכושי נושא ללובן לא בבחינת כלו אלא בבחינת
א' מחלקיו דהיינו השיגים.

ג] עור מתחלק לנושא למיוחד (5) או בלתי מיוחד (6)

המיוחד הוא שמתיוחד למקרהו שלא ימצאו זה בלא זה.

1) Recipiens. 2) Occupans. 3) Absolutum. 4) Limitatum.
5) Proprium. 6) Commune.

ד"מ החום והאש לא ימצאו זה בלי זה.

הבלתי מיוחד הוא שאינו מיוחד עם מקרהו אלא ימצא המקרה
התוא גם בזולתו.

ד"מ הב"ח והיות נראה, כי כל ב"ח נראה אך יש
נראה שאינו ב"ח.

פ ר ק ט .

א] המתחבר הוא מה שמתחבר אל נושא, ומתחלק לתוכי"י (1)
ונסמך (2).

ב] התוכי"י הוא שמתחבר בתוך נושא ולא יוכל להיות בלתי,
ומתחלק למיוחד ובלתי מיוחד.

ג] המיוחד הוא שלא ימצא אלא בנושאים ממין א' ויתחלק לשלם
ובלתי שלם.

ד] המיוחד השלם הוא הנמצא בכל נושאו ובכל זמן ולא
בזולתו.

ד"מ ההרגש לב"ה.

ה] הבלתי שלם הוא הנמצא בנושא א' ביקוד פי' לא בזולתו
אך לא בכלו או לא בכל עת.

ד"מ השחוק הוא מיוחד לאדם כי לא נמצא לזולתו אך
אינו באדם בכל עת.

ו] הבלתי מיוחד הוא שימצא לנושאים ממינים שונים.

ד"מ ההעתק ממקום שימצא לאדם וימצא ג"כ לב"ה
וגם לדומים.

1) Inherens. 2) Aderens.

[א] הנסמך מתחלק לנצב (1) ומחלק (2) .

הנצב או חונה על הנושא עצמו או נמצא יחד עמו או סובב ומגביל אותו .

ד"מ הלבוש חונה על הנוף ; עם לידת משה נמצא יחד מילוי הבית אורה ; הזמן מגביל הפעולה שנעשית ביום פ' בשעה פ' .

המהלך מקדים לנושא או בא אחריו ע"כ יתחלק לקודם (3) ונמשך (4) .

ד"מ האביב קודם לקיץ והאסף בא אחריו .

[ב] עוד יתחלק המתחבר או הנושא לעצמי (5) ומקרי (6) .

[ג] העצמי הוא מיוחד לנושא לפי צורתו העצמית ונמצא בו על הרוב ; המקרי הוא שאינו מיוחד לו ואינו נמצא בו אלא במיעוטו .

משל העצמי החום לאש .

משל המקרי הלוכן לבגד .

[ד] עוד מציאות הנושא בנושא יתחלק לבי' , הא' בכח (7) והבי' בפועל (8) .

[ה] המציאות בכח הוא כל זמן שהנושא בנושא בהכנה לבד ואינו במעשה ; בפועל כשהגיע למעשה .

1) Adyancens. 2) Comitan. 3) Antecedens. 4) Consequens. 5) Essentialis. 6) Accidental. 7) In Potentia. 8) In Actu.

משל הכח האדם יש בכחו להיותו כותב אף בשעה שאינו
כותב ובשעה שהוא כותב נקרא כותב בפועל .

א] הכח מתחלק לרחוק וקרוב .

הרחוק הוא שהסירות לו מדריגות רבות להיות נמצא
בפועל; הקרוב הוא שאין חסר לו כ"א מדריגת צאתו לפועל .

כללי המתחבר .

6) המקרה אשר הוא מיוחד למין א' א"א שיתחם למין אחר
בלתי דומה לו .

ד"מ הדיעה מיוחדת למין האדם לא תתיחס לאבנים .

3) המקרה המיוחד השלם לא יפרד מנושאו אפילו רגע אחד .

ג) א"א לצייר נושא עם שלילת המקרה המיוחד השלם שלו .

7) המתחבר יאמר בנושא בחיבור לא בהחלט .

פ' כי המתחבר שיאמר היותו נושא בנושאו יוכן בו
היותו א' מן המקרים מתדבק בנושא עד שיתואר נושאו בו
והוא הנקרא למדקדקים שם תואר, כגון חכם גבור, אך המקרה
בהחלט הוא שקראוהו המדקדקים שם דבר שאין הנושא
מתואר במקרה, כגון חכמה גבורה .

פ ר ק י .

[א] כל הוא מה שמחובר מחלקים שמהם נבנה, ויתחלק לכל מצד עצמו וכל מקריי .

[ב] כל מצד עצמו הוא מה שיש בו חלקים ממש שבונים אותו ויתחלק למורכב (1) או עצמי ובנוי (2) .

[ג] המורכב או עצמי הוא שחלקיו עצמיים בו דהיינו חומר וצורה .

פ' כל נמצא שהוא מורכב מחומר וצורה בכחינת היותו תרכבת ב' אלה נקראו כל עצמי .

[ד] הבנוי הוא שיש חלקים בניניים שמחיבורם הוא נבנה ויתחלק למתדמה (3) ובלתי מתדמה (4) .

[ה] המתדמה הוא שכל חלק ממנו מתדמה לכל בשם ובטבע .
ד"מ האש .

הבלתי מתדמה הוא שאין כל חלק ממנו מתדמה אל הכל בשם ובטבע .

ד"מ האדם או הבית שאין כל חלק נקרא אדם או בית .

1) Essentiale. 2) Integrale. 3) Homogeneum. 4) Heterogeneum.

10 הכל המקריי שאינו כל עצמי אלא בדרך מקרה.

ד"מ הנושא הנחלק בנשואיו.

כללי הכל.

(א) יש הפרש בין הכל לחלקיו ואפילו לכלם ביחד כהיותם חלקים.

פי' כי כהיות החלקים מתחברים יחד ועושים כל מחובר מכלם נעשה מזה מציאות שאינו נמצא כלל אפילו כשהיו כלם יחד אך בלתי מתחברים.

ד"מ אם תסדר כל איברי הבהמה זה אצל זה לא יקראו בהמה אלא חלקי בהמה.

(ב) הכל לגבי חלקיו הוא יותר שלם והחלקים לגבי הכל יותר חסרים.

(ג) כשיונה הכל יונהו החלקים בהכרח, אך בשלול הכל לא תוכרח שלילת החלקים.

[1] החלק הוא מה שממנו יבנה הכל בחברת שנים או יותר וחילוקיו כחילוקי הכל.

כללי החלק.

(א) כל חלק לגבי הכל הוא חסר.

(ב) לא כל מה שיש לכל יש לכל חלק.

(ג) מה שיש לחלק מצד עצמו יש לכל מצד אותו החלק שבו.

פ ר ק י א .

- א] הגזרה היא פי' המלה ומקורה .
- ב] גזרות המלות נקחות מן הסבות מן המסובכים מן הנושאים ומן המתחברים ומן ההפכיים .
- ד"מ אדם מן האדמה נח מן מנוחה .
- ג] נגזר הוא הנבנה לפי הגזרה .
כללי הגזרה .
- 6) לא כל המלות יבוקש להם גזרה .
- פי' כי יש מלות ראשונות והן שאינן נגזרות ממלה אחרת .
- ד"מ אש , מים , לחם .
- ד] הבנין הוא מה שנבנית המלה על יסוד ענינה הראשון .
- ד"מ שם דבר שם התואר ומקור כלם נבנים על יסוד הפועל , והיינו זכרון זכור , כלם מיני בנין על היסוד זכר .
- ה] המלות הנבנות מתחלקות לדביקות 1) ומוחלטות 2) .
- ו] הדביקות הם שמורות על צורה א' בנושא והיינו התואר .

ד"מ חכם נבון וכיוצא .

והמוחלמות שמורות על ענין א' בלבד בלי שיוזכר עמו נושא .

ד"מ חכמה תבונה .

כללי הבנין .

(ב) כשיונחו א' מדרכי הבנין יונחו האחרים .

(ג) מה ששייך לא' מדרכי הבנין שייך לכלם .

ד"מ אם החמד נחמד תחמיד יהיה נחמד .

פ ר ק י ב .

- [א] גדר הוא ביאור של הדבר הנגדר .
- [ב] בגדר יש להבחין החלקים החיובי¹⁾ והמין .
- [ג] חלקי הגדר ב' : סוג והבדל ; בסוג משתנה הנגדר לזולתו
ובהבדל נבחן מכל זולתו .
- ד"ט גדר האדם ב"ח מדבר , ב"ח סוג שבו משתנה עם
הבלתי מדברים , מדבר הוא ההבדל שנבדל בו מהם .
- [ד] תיובי הגדר ב' , הא' שמלותיו תהיינה ראויות ומבארות
הב' שהגדר יהיה למדת הנגדר שלא יאמר פחות
ממה שהוא ולא יותר ממה שהוא .
- פ' שלא יכנס בו זולתו ולא יחסר ממנו .
- ד"מ אם נגדור האדם ב"ח ההולך על ב' רגליו , הנה
יכנסו בזה העופות , או אם נגדור הנפש הדבר הרוצה והמשכיל
הנה נשאר חלק אחד מן הנפש שלא נזכר בזה שהוא הזכרון .
- [ה] מיני הגדר ב' שלם ובלתי שלם .
- השלם הוא הנבנה מסוג והבדל הבלתי שלם הוא שמבאר
הנגדר מצד מה שאינו עיקר בו כגון המסובב החלקים
החברה וכיוצא .

1) Proprietates.

ד"מ אם נגדור היין המשקה המשכר, או אם נגדור התומר
האילן אשר בו לולבים וחריות ותמרים, או אם נגדור הלהבה
הדבר אשר העשן קודם לו.

כללי הגדר.

(א) למה שיקויים או ישולל הגדר יקויים או ישולל הנגדר וכן
להפך.

ד"מ במי שנאמר היותו כ"ח מדבר נאמר היותו אדם.

(ב) מה ששייך או לא שייך בנגדר שייך או לא שייך בנגדר.

ד"מ מה שנאמר כב"ח מדבר נאמר באדם.

[ו] חילוק הוא באר את הכל והבחינו בחלקיו, ויתחלק לעיקרי
ובלתי עיקרי.

[ז] העיקרי הוא התחלק הכל בחלקים עיקרים, והבלתי עיקרי
לחלקים בלתי עיקרים והיינו הכל מצד עצמו
ובמקרה הנ"ל.

[ח] חיובי החילוק העיקרי ב': א' שלא יפחתו ולא יוסיפו
החלקים על המתחלק, ב' שיהיו החלקים מתדמים
עם הכל ובלתי מתדמים ביניהם.

פי' אדם ובהמה הם חלקי המרגיש בלתי מתדמים אך
אדם וב"ח אינם בלתי מתדמים כי האדם הוא ב"ח ג"כ.

כללי החילוק.

(א) החילוק צריך שיהיה לחלקים קרובים.

פי' שלא תחלק הסוג לאישים שיש כמה מינים בין הסוג
ובניהם אלא למינים שבאים מיד אחריו בהדרגה .

ג) החילוק צריך שיהיה למעט החלקים כל מה שאפשר .

ט] הנחלק הבחנותיו כהבחנות החילוק .

כללי הנחלק .

ו) מה שנרצה לחלק צריך שיוסר ממנו תחלה כל הספקות
ושיתופי הלשון .

ז) מה שנחלק כהונן מוכרה שיש לו חלקים .

פֶּרֶק יג.

א] הנערכים מתדמים או בסוג או במין או במקרים. בסוג מתדמים המינים, במין האישים, במקרים מי שיש להם מהות א' או כמות א' ומתחלקים לשוים (1) ודומים (2).
ב.] השוים הם שמשותים בכמות איכותם.

ד"ט אם נאמר כ"כ נאהב החסד כמו המשפט, הכונה בזה שכל כך מעם יש בחסד שיהיה נאהב כמו שיש במשפט ונמצאו החסד והמשפט שוים בכמות איכות זה שבהם דהיינו היות נאהב.

כללי השוים.

ח) מה שנופל בא' מן השוים נופל בחברו.

פי' זה צריך שיוכן כמה שנופל בא' מהם מצד הבחנה שיש בו שבה הוא משתוה לחבירו.

ד"ט המשפט כחסד להיותו נאהב יצוו עליו השלמים וזה כי צווי השלמים עליו תלוי בהיותו נאהב, אמנם אם תאמר לחסד צריך רוך לב לא תגזור מפני זה שלמשפט צריך כי אין זה תלוי כמה שהם שוים שהוא היות נאהב אלא כמה שיש לחסד בפרט לפי ענינו.

1) Paria. 2) Similia.

(ג) מה ששייך בו א' מן השוים גם חברו יהיה שייך בו .

ד"מ בלב דורש הטוב יגוה החסד א"כ גם המשפט .

(ג) ב' שמשותים אל שלישי משותים כיניהם .

[ג] הדומים הם או דומים באיכות או בפעולה והפעל .

[ד] הדמיון הוא פשוט או מורכב ; הפשוט בין ב' , המורכב בין ד' .

ד"מ הפשוט האדם והעשב דומים בחולשה ואין כאן אלא ב' נושאים ; המורכב השר בעמו כחובל כאניתו והיינו לענין ההשקפה וההנהגה ואין הדמיון משתלם אלא בד' נושאים שר וחובל עם ואניה .

כללי הדומים .

(ג) כל ב' דומים צריך שיהיו ג"כ בלתי דומים .

פי' כי הדמיון אינו היותם א' אלא היותם ב' שיהיה דמיון כיניהם , א"כ מוכרח הוא שיבדלו באיזה הכדל ויתדמו אח"כ באיזה דמיון .

ד"מ אם תאמר אדם דומה לעשב השדה לא מפני זה תגזור א"כ צומח מן העפר , כי אינו אלא דומה לעשב באיזה ענינים אך לא בכל .

(ג) מה שנופל בא' מן הדומים בבחינת מה שמתדמה נופל גם בחבירו .

ד"מ הצנורות הדקים ומבואות ההשכלה בילדים הם שוים , כמו שאלה לא יוכלו ליכנס בהם מים רבים בבת א' כך אלה לא יוכלו ליכנס בהם מושכלות רבות בבת א' .

פ ר ק י ד .

א] הבלתי שוים הם' אותם שמה שיש בא' אינו בחביר .
ונחלקים למשונים (1) והפכיים (2) .

ב] המשוונים הם המתפרשים א' מחבירו בלא התנגדות חזק
ונחלקים לנערכים (3) ומוחלמים (4) .

ג] הנערכים הם שיש הפרש בערכם זה לזה ונחלקים
לחלוקים (5) ומובדלים (6) .

ד] החלוקים הם שחלוקים בכמות איכותם והם יתרים (7) או
פחותים (8) .

כללי היתרים .

(6) מי שיפול בו היתר יפול בו הפחות .

ד"מ אם הארון ב"ה בורא יש מא' כ"ש שיכול לקים
את היש .

(7) מה שלא יפול ביתר לא יפול בפחות בשמירת היחס .

פי' נאמר ד"מ בקדושו לא יאמין נגזר מזה כ"ש בכני
האדם ופה נשמר היחס שבין לבני אדם בין לקדושים מה
שנקיים יהיה חסרון האמנתו יתברך בהם .

1) Diversa. 2) Opposita. 3) Comparata. 4) Absoluta.
5) Imparia. 6) Dissimilia. 7) Mayora. 8) Minora.

כללי הפחות .

(ה) מי שלא יפול בו פחות לא יפול בו יתר .

(ג) מה שמהוייב בפחות כ"ש בותר .

[ה] עוד צריך להבחין בין היות הדבר פחות או יתר ובין היותו יותר אפשרי או לא כ"כ אפשרי .

פי' אם נאמר יתר הוא המציא דבר חדש שלא ידעה הראשונים מכאן יפה מה שידעוהו הראשונים נמצא שהחידוש יותר והביאור פחות, אך לא תנזור מזה שהחידוש יותר אפשרי לפי שהוא יתר והביאור לא כ"כ לפי שכל פחות בעצמו הוא יותר אפשרי והחידוש שהוא יתר בעצמו אינו כ"כ אפשרי .

[ו] המובדלים הם הנערכים המתפרשים זה מזה באיכותם ובפעולה והפעל .

ד"מ אם נאמר מצרים אינה כשכם, האדם אינו כחומה .

כללי המובדלים .

(ה) מה שנופל בא' מהם אינו נופל בחבירו בבחינת מה שהוא מובדל ממנו .

[ו] המוחלטים הם מה שגשלה מן איזה נושא פרטי בלא ערך .

ד"מ איזה אדם אינו לבן .

פ ר ק טו .

א] ההפכיים הם שמתפרשים זה מזה בהתנגדות חזק שאי אפשר ליחדם .

ד"מ שחרות ולובן .

ב] מזה שיש להבחין בהפכים הוא הסגולה 1) והמין .

ג] סגולת ההפכים שלא ימצאו בנושא א' בבחינה א' בחלק א' בזמן א' .

פ' כי בחסרון א' מאלה התנאים יוכלו לימצא .

ד"מ יוכל אדם להיות לבן לגבי מי שהוא שחור ממנו ולהיות שחור לגבי מי שלבן ממנו וזהו כבחינות שונות; עוד יוכל אדם להיות שחור ד"מ בעורו ולבן בשיניו וזהו בחלקים שונים; עוד יוכל להיות שחור בזמן א' ולבן בזמן אחר וזהו בזמנים שונים .

כללי ההפכיים .

6) במה שיקויים א' מן ההפכים ישולל חבירו .

3) במה שישולל א' מן ההפכים אינו מוכרח שיקויים חבירו אם לא יהיו הפכים בלתי מתמצעים .

ד"מ אם נאמר זה הדף אינו לבן לא יחוייב היותו

1) Proprietates.

שחור כי יכול להיותו ירוק, אך אם תאמר עכשיו אינו יום
מוכרח שיהיה לילה כי אין אמצע ביניהם.

ג) התפכויות צריך שיבהן לפי ההכחל לא לפי השיתוף.

ד"מ אם נאמר האדם מרגיש לא נגזר א"כ הב"ה אינו
מרגיש כי ההרגש משותף לזה ולזה; אך אם נאמר האדם
ממציא מלאכות נוכל לגזור מזה א"כ הב"ה אינו ממציא כי
זה דבר תלוי בשכל שהוא הבדלו של האדם.

דן מיני ההפכים ה': נגדיים (1), מעדירים (2) או שוללים,
נבחנים (3), מתנגדים (4), מצטרפים (5).

ה) הנגדיים הם שא' מקיים וא' שולל.

ד"מ הולך לא הולך.

כללי הנגדיים.

ו) הנגדיים אין להם אמצעי.

ז) פ' כי אין בין שלילה לקיום אמצעי.

ח) בתניה א' מן הנגדים בהכרח ישולל הב'.

ט) הנשוא של המאמר הנגדי לא יתכן עם נושאו לעולם.

י) ד"מ יהיה המאמר אדם אינו לא אדם אדם ולא אדם

א"א להם להתחבר בשום פנים.

יא) המעדירים הם המורים על קנין והעדרו, ויתחלקו לגמורים (6)
ובלתי גמורים (7).

1) Contradictoria. 2) Privativa. 3) Disparata. 4) Con-
traria. 5) Relativa. 6) Totalis. 7) Partialis.

[ז] חגמורים המעדירים אפילו הכח ד"מ העורון במי שנקרו
ב' עיניו .

[ח] הבלתי גמורים הם שמעדירים פועל הקנין אך הכח
נשאר בנושא .

ד"מ השינה מעדרת היקיצה בפועל אך הכח נשאר
בפועל שיעור .

כללי ההעדר .

(6) הקנין טוב מן ההעדר .

(3) הקנין וההעדר סוכבים על נושא א' .

(ג) מי ששייך בו הקנין שייך בו ההעדר ומי שאין הקנין שייך
בו אין ההעדר שייך בו .

ד"מ אדם ששייך בו הראיה שייך בו העורון , הכותל
שאינו שייך בו הראיה אין שייך בו העורון .

(7) כשיונה א' מהם ישולל חבירו בהכרח .

[ט] הנבחנים הם המינים החלוקים שתחת סוג אחד או אישים
תחת מין א' .

[י] המתנגדים הם שבאיכותם או בפעולתם מתנגדים זה לזה .
ד"מ החום והקור החם והקר .

[יא] המתנגדים מתחלקים למתמצעים (1) ולא מתמצעים (2) .
המתמצעים שיש ביניהם אמצעי , הלא
מתמצעים שאין ביניהם אמצעי .

1) Mediata. 2) Immediata.

ד"מ החום והקור יש ביניהם הפושר, אך היום והלילה
אין ביניהם אמצע.

כללי המתנגדים.

(א) אם מתנגד א' ינצח לגמרי יבטל את חבירו לגמרי.

ד"מ אם החום ינצח לגמרי יבטל הקור לגמרי.

(ב) המתנגדים שניהם מקיימים ולא שוללים.

פי' כי אם תאמר לא הם אינו מתנגד ללא קר שכבר
יכול להיות לא הם ולא קר, אך הם זקן א"א להיות.

(ג) המתנגדים סבותיהם ומסוכביהם סגולותיהם ונושאייהם כולם
מתנגדים.

יבן המצטרפים הם המתיחסים שא"א לא' להיות בלא חבירו
והם הפכיים זה לזה.

ד"מ האב הפך הבן והבן הפך האב.

כללי המצטרפים.

(א) ידיעת המצטרפים א' כי אין א' בלא חבירו.

(ב) המצטרפים בבחי' הצטרפם הם כמו סבה זה לזה.

(ג) בהעדר א' יעדר חבירו.

(ד) במה שיקויים הא' ישולל חבירו.

פ ר ק מז .

א] עדות ומועד הוא קיום דבר מחוץ ממנו ויתחלק לאלקי ואנושי .

ב] האלקי שדברי האל יתברך מקיימים אותו .

ג] האנושי שאדם מקיימו ויתחלק למרובה (1) ומיוחד (2) .

המרובה שהרבה מעידים עליו , המיוחד שאחד מעיד עליו .
כללי העדות .

ה) כעד כך כה העדות .

פי' כערך העד וחשיבותו כך כה העדות שלו לשנאמין בה .

1) Commune, 2) Proprium.

פ ר ק יז.

א] המאמר הוא חיבור דברים יקויים בו דבר בדבר או ישולל דבר מדבר.

ד"מ הלחם הוא לכן קיים תלזכן בלחם; הלחם אינו שחור שלל השחרות ממנו.

ב] המאמר יתחלק לפשוט (1) ומורכב (2).

ג] הפשוט הוא המאמר שיקיים או ישולל דבר מה וד' הבחנות יש להבחין בו והם: החלקים, הקשר (3) המין והמקרים (4).

ד] חלקי המאמרים נושא (5) ונשוא (6).

ה] הנושא הוא שיקויים בו הדבר המקויים או ישולל המשולל. ו] הנשוא הוא אשר יקויים או ישולל בנושא.

ד"מ הלחם הוא לכן, לחם נושא לכן נשוא.

ז] הקשר הוא מה שיקשר הנשוא בנושא ויוכל להיות מפורש (7) ויוכל להיות נעלם (8).

המפורש שתהיה מלת הוא או מה שיורה עליה בין הנושא והנשוא, והנעלם שיהיה הנשוא פועל.

1) Simplex. 2) Composita. 3) Nexus. 4) Affectiones
5) Subjectum. 6) Predicatum. 7) Expressus. 8) Implicitsu

משל המפורש הלחם הוא לבן; משל הנעלם ראובן אכל,
יובן בו ראובן פער פעולת האכ לה.

ח] המיין בו יבחן המאמר לפי הכמות ולפי האיכות. לפי
הכמות יהיו בו ג' מינים: כללי (1) חלקיי (2) ואישיי (3).

ט] הכללי הוא שנושאו כולל כל שמענינו ויאמר הנשוא
בכלם.

ד"מ כל ב"ה מרגיש, הנושא כולל כל מי שיש בו ענין
החיות ויאמר הנשוא שהוא מרגיש בכלם.

י] החלקיי הוא שנושאו כולל קצת ממה שמענינו שבהם
יאמר הנשוא.

ד"מ קצת ב"ה מדברים.

יא] האישיי שנושאו איש.

ד"מ ירושלים היא עיר יפה.

יב] לפי האיכות יהיו מיני המאמר ב': מחייב (4) או שולל (5).
המחייב הוא שיחייב הנשוא לנושא, השולל ישללהו
ממנו.

יג] כלל המאמרים מתחלק לב' מינים: סתמי (6) ותנאי (7).

יד] סתמי הוא שיחייב או ישלול בלי שום תנאי; תנאי
שיהיה תנאי עם החיוב או השלילה ויתחלק
לראשון (8) ושני (9).

1) Universalis. 2) Particularis. 3) Singularis. 4) Affir-
mans. 5) Negans. 6) Pura. 7) Modalis. 8) Primaria. 9) Segun-
daria.

טו] התנאי הראשון הוא שיהיה בו א' מד', והם הכרח (1)
מניעה (2) אפשרות (3) שיקול (4) .

ד"מ הכרח האש מוכרח שישרוף, מניעה החלק נמנע
שיהיה ככל, אפשרות האדם אפשר שיהיה הרבה, שיקול האדם
שיקול לשישב או לא ישב .

טז] התנאי הב' יתחלק לג' מינים: תנאי ממעט (5), תנאי
מוציא (6), תנאי מגביל (7) .

ממעט הוא שממעט מהנושא או הנשוא כל זולתם.
ונעשה במלת בלבד או לבדו וכיוצא בהם; מוציא הוא
שמוציא מן הנושא או מן הנשוא מה, וזה במלת הוי' וכיוצא
בו; מגביל הוא שמגביל הנשוא בנושא באיזה בחינה, ונעשה
במלת לפי או בערך או לגבי וכיוצא .

משל הממעט האדם לבדו מדבר; מוציא כל שתיקה
טובה הוי' מדברי תורה .

משל המגביל האדם הוא שפל בערך המלאכים .

יז] המאמר יוכל להיות אמיתי או כוזב .

האמיתי הוא שיניד הדבר כמות שהוא, כוזב שיניד
כמות שאיננו, ובשניהם יוכל להיות מוכרח או אפשרי, מדוקדק
או לא מדוקדק .

יח] המוכרח הוא שיהיה אמת שא"א להיות כוזב או כוזב
שא"א להיות אמת .

1) Necessé. 2) Imposibile. 3) Possibile. 4) Contingente.
5) Exclusiva. 6) Exceptiva. 7) Retriectiva.

ד"מ אם תאמר החי מוכרה שירניש .

יט] האפשרי שהוא אמת ויכול להיות שקר או להפך .

ד"מ האדם אפשר שיחיה הרבה .

כ] מדוקדק מאמר שיורה במלותיו כפי הוראתם בדקדוק ,
ולא מדוקדק הוא שיורה במלותיו שלא כפי
הוראתם בדקדוק .

ד"מ אם תאמר על גבור א' זה האיש הוא אריה , לא

תבין אריה ממש אלא לכו כלב האריה .

פ ר ק יח.

- א] שינני המאמר ב', הא' חילוף (1) והא' ניגוד (2) .
חילוף המאמר הוא שום הנושא במקום הנשוא והנשוא במקום
הנושא ויהיה המאמר אמיתי. ויש בו ג' מינים: פשוטי
מקרי והפכיי (3) .
- ב] הפשוט הוא חילוף הנושא בנשוא ונשמר הכמות והאיכות .
פ' שנשאר מחייב אם היה מחייב או שולל אם היה
שולל וכן בכמות .
- ד"מ כל אדם הוא ב"ה מדבר כל ב"ה מדבר הוא אדם .
ג] מקרי שישמור האיכות ולא הכמות .
ד"מ כל מדבר הוא חי איזה חי הוא מדבר, כי הראשון
מאמר כללי והב' חלקי .
- ד] הפכיי שישמור הכמות ולא האיכות .
ד"מ כל מדבר הוא ב"ה כל שאינו ב"ה אינו מדבר .
כללי החילוף .
- ה] חילוף הכללי המחייב חלקי מחייב וכללי שולל .
ו] חילוף החלקי המחייב חלקי מחייב .

1) Conversio. 2) Opposito. 3) Per Contrapositione.

- ג) חילוף הכללי השולל כללי שולל .
ד) החלקי שולל אין חילוף מוכרח לו .
ד"מ כל אדם חי , איזה חי אדם , כל שאינו חי אינו אדם .
איזה אדם חי איזה חי אדם .
אין שום אדם אכן אין שום אכן אדם .
איזה אדם אינו חכם , אין חילופו מוכרח כי אם התפכיי .
ה) הניגוד הוא מאמר נגדי למאמר .
פ' שהא' יקיים והא' ישלול דבר א' בנושא א' .
ו) הבחנות הניגוד ב' : התנאים 1) והמין .
ז) תנאי הניגוד ג' .
ח) המאמרים הנגדיים צריך שיהיה נושאי שניהם ונושאייהם אחד .
ד"מ אדם הוא ב"ח אדם אינו ב"ח .
ט) צריך שיוכנו בנושא א' בכחינה א' במקום א' בזמן א' .
ד"מ יצחק היו לו בנים יצחק לא היו לו בנים אינם נגדיים , כי יוכנו בב' זמנים קודם תפילתו ואחר תפילתו ; וכן הזרעים צומחים ע"י המטר הצמחים אינם צומחים ע"י המטר יוכנו בכל העולם ובמצרים .

1) Conditiones.

ג) הנגדיים צריך שיוכנו בהכנה פשוטה בלי שום שיתוף.
ד"מ סרמן הוא כ"ח סרמן אינו כ"ח, יובן הדג סרמן
כא' והמזל כב'.

ח) מיני הנגדיים ב' והם: ניגוד 1) גמור ובלתי גמור 2).
הגמור הוא שבהכרח א' מהם שקר וא' מהם אמת ומתחלק
לב': ראשון 3) ושני 4).

ט) הראשון הוא ניגוד בין כללי ופרטי א' מחייב וא' שולל;
הב' בין ב' אישים.

משל הראשון כל אדם לבן איזה אדם אינו לבן, השני
ראובן לבן ראובן אינו לבן.

כללי הניגוד הגמור.

6) ב' נגדיים גמורים א"א להיות לא שניהם שקר ולא שניהם
אמת.

ז) הבלתי גמור הוא ניגוד בין ב' כללים.

ד"מ כל אדם הוא צדיק שום אדם אינו צדיק.

כללי הבלתי גמור.

6) שני נגדיים בלתי גמורים א"א להיות אמת ויכולים להיות
שקר.

1) *Contradictoria*, 2) *Contraria*. 3) *Principalis*. 4) *Minus Principalis*.

פ ר ק י ט .

א] המאמר המורכב הוא שענינו מורכב ויתחלק לה' מינים
תנאיי (1 מחבר 2) מחלק (3) מבדיל (4) מתיחס (5) .

ב] חלקי התנאיי ב': קודם ונמשך; החלק שבו התנאי קודם
הב' נמשך .

ד"מ מאמר תנאיי הוא אם תיגע בלימודים תתחכם ודאי,
אם תיגע בלימודים הוא הקודם, תתחכם ודאי הוא הנמשך .

ג] חיובי התנאי ב' .

ה) שכל הקיום או השלילה יהיה תלוי בתנאי .

ד"מ המאמר שזכרנו אם תיגע וכו' אינו מקיים שתיגע
בלימודים וגם לא שתתחכם ודאי, אלא מניח הנמשך בהנחת
הקודם, דהיינו שאם תיגע בלימודים ימשך מזה שתתחכם ודאי .
ו) שיהיה אמת ולא מצד החלקים בפ"ע אלא מצד קשרם התנאיי .

ד"מ אם תאמר אם האדם יש לו ב' רגלים הוא מדבר
הנה ב' החלקים כל א' בפ"ע אמת אך קשרם שקר, כי לא
ימשך מהיות לו ב' רגלים שידבר; ואם תאמר אם הכותל יש
לו עינים ודאי יראה, הנה ב' החלקים שקר ומאמרך אמת
כי בהניח שיהיה לו עינים ימשך שיראה .

1) Conditionalis. 2) Copulativa. 3) Disjunctiva. 4) Dis-
cretiva. 5) Relativa.

ד] המחובר הוא שיתחברו חלקיו בקשרים אלה במתלןב
בעוד אז לא בלבד אלא אף .

ד"מ לא על המדרש בלבד נצטוינו אלא אף על המעשה .

ה] קיום ושלילת המחובר תלוי בקשר, אך האמת בכל חלק
מן החלקים .

פי' להיות המאמר שזכרנו אמיתי צריך שיהיה אמת
שנצטוינו על המדרש ונצטוינו גם על המעשה גם כן .

ו] המחלק קשרו מלת או ואמתה בהכרח החילוק .

ד"מ עתה הוא יום או לילה .

ז] המבדיל הוא שמבדיל ענינו, וקשרו לא אלא אעפ"י .

ד"מ אעפ"י שאנו בגלות ארוך כזה מחזיקים בתורתנו,
לא עבדות היא התורה אלא חרות .

ח] המיחס שיתיחסו חלקיו זה לזה וקשריו כמו כן וכיוצא .

ד"מ כמו המלך כן העם, מקום הזהב שם הכבוד .

פ ר ק כ .

א] ההיקש הוא הרכבת ב' הקדמות מאומתות והוליד מהם תולדה אמיתית .

פ' ההיקש הוא הפעולה הנ' שהשכל פועל והוא התבונן דבר מתוך דבר והיינו שמתוך מושכל שכבר נתאמת ונודע יוליד ויחדש אחר נמשך בהכרח מן הראשון . והנה שורש ההיקש היא ידיעת מה שתחת הנושא אשר ידעת נשואו , או שיהיה אליו בערך המין עם סוגו או מה שתחת נשוא של נושאך , כי מה שיוכלל תחת נושאך הנה תדין בהכרח שיפול בו הנשוא שנפל בנושאך , ואם מינו הוא הנה מה שנופל בסוג יפול בכל מין ממנו וכן בנושא .

פ' כי מה שיוכלל בנושא אשר ידעת היותו בנושאך תנזור היותו בו .

ד"מ ידעת שכל אדם הוא ב"ה , כשתדע שראובן נכלל באדם כמין תחת סוגו תדע שבהכרח גם ראובן יהיה ב"ה , וזה היסוד שעליו נבנים כל ההיקשים . אמנם יש להיקשים דרכים רבים וכלם שבים אל הדרך הזה כשתתבונן עליהם .

ד"מ אם תאמר שום אדם אינו שור ,

איזה ב"ה הוא אדם ,

א"כ איזה ב"ה אינו שור .

או אם תאמר :

כל מדבר אדם, שום אבן אינו אדם,
א"כ שום מדבר אינו אבן.

או תאמר :

כל מדבר נוף, שום מדבר אינו אבן,
א"כ איזה נוף אינו אבן.

הנך רואה שכלם ישובו לדרך שאמרת.

כי כשתדע ששום אבן אינו אדם בהכרח ששום אדם אינו
אבן ואז תאמר :

כל מדבר אדם נמצא שאינו אבן.

וכן כל מיני ההיקשים יבוארו בכל חלקיהם או לא יבוארו או
יסודרו באיזה סדר שיהיה הנה הם שבים לדרך הזה וזה כל
כה הולדתם.

ב] מיני ההיקשים ד' : ההיקש השלם 1), הבלתי שלם 2),
התנאיי 3) והמחלק 4).

ג] ההיקש השלם הוא אשר יבואו בו ב' הקדמות המולידות
והתולדה שלהם.

ד"מ כל אדם חי ראובן אדם א"כ הוא כ"ח.

ד] ההבחנות שיש להבחין בהיקש השלם ג' : הנודע, המבוקש
והמשוה, וקראום גדולה 5), קטנה 6) ותולדה 7).

1) Perfectus. 2) Imperfectus. 3) Condicionalis. 4) Dis-
junctivus. 5) Major. 6) Minor. 7) Consequentia.

ה] הנודע היא ההקדמה אשר ידעת נושאה ונשואה; המבוקש הוא הנושא אשר ידעתו ותבקש לדעת נשוא לו; והמשהו היא ההקדמה שבה תשנה הנושא המבוקש לנושא הנודע לדון בו ע"י זה הנשוא הנודע.

ד"מ כל אדם ב"ח הוא הנודע שידעת נושאו והוא אדם ונשואו שהוא ב"ח, ראובן הוא ב"ח זהו המבוקש שידעת נושאו והוא ראובן ובקשת לדעת נשואו אם הוא ב"ח, וראובן הוא אדם הוא המשהו שמשוה נושאך והוא ראובן אל הנושא הנודע והוא אדם.

ו] הבלתי שלם הוא שיתעלמו בו א' מן ההקדמות המולידות ויבנה מב' לבד ויתחלק לפשוט ומורכב.

ז] הפשוט הוא שיש לו ב' חלקים לבד, הא' נקרא קודם והב' נמשך.

ד"מ החכמות מיקרות את האדם א"כ ראוי שתחמדנה.

או מה שמיקר את האדם ראוי שיחמד א"כ החכמות ראוי שתחמדנה; ותראה שהמשל הראשון נעלמה בו ההקדמה הראשונה ובב' השניה.

ח] המורכב יתחלק לב', הא' הוא שהקודם שלו מורכב מנושאים רבים ונשוא א' ויש מי שקראוהו חיפוש 1).

ד"מ יין ארץ צרפת ארץ איטליאה ארץ אשכנז ארץ ספרד ארץ תוגרמה מחמם א"כ כל יין מחמם.

1) Inductio.

מ] המורכב הב' 1) הוא שהקודם מורכב מנושאים ונשואים רבים מתחלפים זה אחר זה בהדרגה שנשוא הא' נעשה נושא בב'.

ד"מ כל אדם ב"ה כל ב"ה מרגיש כל מרגיש גוף חי כל גוף חי מורכב א"כ כל אדם מורכב.

י] ההיקש התנאי הוא שתולדתו מונחת בתנאי שתונח בראשונה.

ד"מ אם האדם ב"ה הוא מרגיש אך האדם ודאי שהוא ב"ה א"כ הוא מרגיש.

יא] ההיקש המחלק 2) שהקדמתו הראשונה מחולקת במלת או ויונח א' מן החלקים ויוכחש הב'.

ד"מ עכשיו הוא יום או לילה,

אמנם יום אינו,

א"כ הוא לילה.

או עכשיו הוא יום או לילה,

אמנם יום הוא,

א"כ אינו לילה.

1) Sorites. 2) Dilema.

פ ר ק כ א .

א] עד הנה ביארנו ההיקשים עצמם, עתה נבאר ההשתמש מהם .

ב] ההיקש ישמש לב' דברים, הא' לחדש מושכל, השנית להעמיד גזירה ולאמתה .

פ' כי הנה כשיגיעו אל שכלך שתי ההקדמות הראשונות מאליו יתבונן שכלך ויקיש ויוליד התולדה ואז יצא לך מושכל חדש .

ד"מ כשראית שעבר לפניך צל א' הנה מיד יתברר לך שעבר שם גוף א', כי תקיש ותאמר אין צל אלא במקום שיש גוף, כאן עבר צל א"כ כאן עבר גוף, וכיוצא בזה; זהו השימוש הראשון של ההיקש, אך השימוש הב' כשתרצה לאמת מאמר שתאמר אז תשתמש מן ההיקש .

ד"מ היה המאמר שראוי שיהיה עיקר השתדלותו של האדם על התורה, כשתרצה לאמתו תשתמש מהיקש כזה :

עיקר השתדלותו של האדם ראוי שיהיה למה שהוא היותר טוב לו, התורה היא מה שהוא היותר טוב לאדם, א"כ עיקר השתדלותו של האדם ראוי שיהיה על התורה .

ג] האמתת הנזרה יהיה או עיי היקש ישר או עיי היקש

החילוף. היקש הישר הוא היקש שמהקדמותיו תולד התולדה
שנבקש לאמתה .

היקש החילוף הוא היקש על חילוף הגזרה שנבקש לאמת
שמהקדמותיו תולד תולדה מפורסמת הכזב ואז נשפוט היות
גזרתנו אמיתית .

ד"מ היה המאמר שהעולם מחודש .
ולראות אמתתו נאמר : אלו היה קדמון יצא ההיקש

בדרך זה :

כל מה שהוא קדמון א"א לו להשתנות ,

העולם הוא קדמון

א"כ העולם אינו משתנה .

והרי התולדה הזאת מפורסמת הכזב , כי אנחנו רואים

שהעולם משתנה , א"כ מוכרח שמאמר שהעולם קדמון יהיה

שקר ושהוא מחודש אמת .

פ ר ק כב .

- א] עד הנה ביארנו הרכבת ההיקש, עתה נבאר סתירתו .
ב] יסתר ההיקש או לחלוטין או בבחינה מה .
ג] לחלוטין תהיה הסתירה או בתולדה או באיזה הקדמה .
ד] התולדה תסתר מצד כל ההיקש או מצד מקצתו .
ה] תסתר התולדה מצד כל ההיקש אם סדר ההיקש אינו כהוגן .

פי' שלא יהיה יחס להקדמות עם התולדה או זו עם זו .
ד"מ שיוזכר בתולדה מה שלא בא בנודע או במשוה
שיתן בנושא המבוקש נשוא שאינו מנשוא הנודע, או שיתן
נשוא הנודע לנושא שאינו נכנס תחת נושא הנודע .
ד"מ שתאמר כל אדם ב"ח, ראובן אדם,
א"כ אינו ב"ח או א"כ הוא מוליד .
או א"כ שמעון הוא ב"ח .
או שתאמר כל אדם מדבר זה העוף מדבר א"כ הוא אדם .
הנה תסתר התולדה מצד כל ההיקש, כי אין הנשוא של
ההקדמה אדם אלא מדבר .

- ו] תסתר התולדה מצד מקצת ההיקש אם נשוא א' מן
ההקדמות אינו מוכרח .

ד"מ שתאמר מתכת הוא או כסף או זהב, הברזל הוא מתכת א"כ הברזל הוא או כסף או זהב, הנה הנשוא של ההקדמה ראשונה אינו מוכרח כי יכול להיות מתכת ולא יהיה לא כסף ולא זהב.

[ז] סתירת ההקדמה תהיה אם תהיה ההקדמה כוזבת דהיינו אם יחייב בנושא א' נשוא שראוי לישלל ממנו או ישולל מה שראוי לחייב לפי כללי התוארים ההגיונים שנתבארו למעלה.

[ח] סתירת בבחינה א' הוא אם יאמר בהקדמה הרך כלל מה שאינו אלא בערך ובבחינה א' שאז נודה אותה בבחינה א' ונכחיש אותה בבחינה אחרת וזה יהיה בנושא או בנושא.

ד"מ כל אדם מוליד, זה תילד אדם
א"כ הוא מוליד.

נסתור ההקדמה הא' במקצת ונאמר כל אדם גדול ובלתי עקר מוליד אך לא כל אדם בהחלט א"כ אינו בהכרח שזה תילד יהיה מוליד וזה החילוק בנושא.
או שתאמר האדם מדבר,
האלם הוא אדם,
א"כ האלם מדבר.

תסתר ההקדמה הא' במקצת ונאמר כל אדם שאין לו מעכב לדיבורו מדבר אך האדם שיש עיכוב לדיבורו אינו מדבר.

[ט] כל ההיקשים להיותם אמיתים צריך שיהיו מנוקים מן החמטאות והם ב' מינים הא', השיתוף הב' העירכוב.

[נ.השיתוף הוא שיתוף המלות בהוראתם שלפעמים לפי

הוראה א' יאות להם נשוא א' ולפי הוראה אחרת לא ואם
בא' מן ההוראות תקדם והתולדה בהוראה האחרת הרי זה
הטעאה.

יא] הערבוב הוא שלא יבחן הנשוא באיזה יחס הוא עם
נושאו אם עצמי ואם מקרי אם בכח ואם
בפועל וכיוצא.

כללו של דבר התולדה צריכה שתדמה להקדמותיה דמיון
עצמי ושלם ואם אינה דומה להם אלא במקצת ונבדלת מהם
בעיקר אמתה הרי זה הטעאה.

ד"מ אם תאמר האדם מדבר,

פלוני השותק הוא אדם,

א"כ פלוני השותק הוא מדבר,

הרי זה הטעאה, כי האדם מדבר בכח אך לא תמיד בפועל.

פ ר ק כג.

א] עד עתה ביארנו ההיקש עתה נבאר הסדר 1) והוא מה שבו נסדרים חלקי הלימוד כהוגן לפי מדריגתם ויתחלק לכללי ופרטי .

פי' הסדר הוא דרך ישרה שתהולך בה יגיע אל תכליתו על נכון בלי נטות ממנו .

ב] הסדר הכללי הוא סדר לימוד מן הלימודים אשר בחוקים מיוחדים ידריך את האדם לידיעת א' מן החכמות או מן המלאכות בהתחלכו מן הענינים הקודמים והיותר נודעים אל המאוחרים ויותר נעלמים .

פי' הקודמים ויותר נודעים הם הכללים .

ד"מ הסוגים יותר נודעים מהמינים וקודמים להם , הפשוטים למורכבים ; ולפי זה בלימוד המסודר צריך שיקדם לימוד הכללים אל לימוד הפרטים ושל הפשוטים לשל המורכבים .

ד"מ בדקדוק הנה תחלה צריך לדבר על האותיות אח"כ על התיבות והנקודות אח"כ על חלקי הדיבור השמות הפעלים והמלות אח"כ על היבורי המאמרים .

1) Methodus.

ג] עוד מתחלק לשכליי ומעשיי. שכליי הוא כשיסודר חלקי אחד מן הלימודים השכליים באופן שמדיעת נושא הלימוד ההוא נלך אל ידיעת סבותיו ומהם אל ההבחנות הסוגיות ומהם אל המיניות.

ד"ם בחכמת הטבע בתחלה יתבאר נדר הנוף שהוא עסק החכמה והיא אח"כ יתבארו הסבות הפנימיות והחיצונות אח"כ יתבארו המינים כלם דהיינו הפשוטים היסודות בתחילה אח"כ אל המורכבים לפי מדריגותיהם.

ה] המעשיי הוא כשיסודר חלקי א' מן הלימודים המלאכתיים באופן זה שמדיעת התכלית נבא אל ידיעת האמצעיים המצטרכים להשיגו.

ד"ם כהגיון יתבאר תחלה התכלית שהוא להבחין הדברים לאמתם אח"כ יתבארו האמצעיים המגיעים לזה דהיינו התוארים ההגיונים המאמרים וההיקשים והסדר.

ה] הפרטי הוא שידריך את האדם אל ידיעת איזה מושכל מן המושכלות בפרט ויתחלק להמצאה 1) והבחנה 2).

ו] ההמצאה הוא המצאת הגזרות וההיקשים שנתבארו חוקותיהם למעלה.

ז] המצאת הגזרות הוא הבחין בנושא מן הנושאים א' מן ההבחנות הכ"א שנתבארו למעלה.

פ' כבר ביארנו למעלה איך הכ"א הבחנות אלה הם כלל כל מה שיש לקים או לשלול באיזה נושא שיהיה ומוזה

1) Genetica. 2) Analitica.

נבנות הנזרות שאינם אלא קיום או שלילת מה בנושא, ואמנם
הסדר שרגילים לשמור בחקירת הבחנות אלה באיזה נושא
שיהיה כפי מה שיפול בו מהם הוא זה:

(6) השם אם הוא מיוחד או משותף או מושאל וכיוצא משאר
מיני השם, ואולם זה ראוי שיוכן ראשונה כדי שלא נסתפק
בנושא שבו נעסוק.

(7) הסוג ויבחנו בזה תחת איזה סוג מהעשר סוגים הראשונים
יכנס, כי לפי השתנות הסוג ישתנו חוקיו כמבואר בכללי
העשר סוגים שזכרנו.

(8) הסכות כלם.

(9) המסובכים היותר רשומים.

(10) המתחברים המיוחדים המשותפים הקודמים והנמשכים וכל
השאר.

(11) הנדר.

(12) החילוק בחלקים בניניים אם הנושא כל בנייני.

(13) החילוק במינים אם הנושא סוג.

(14) הנערכים בכל חלקיהם.

(15) המשתנים והתפכים בכל חלקיהם שגם ידיעתם מועלת הרבה
לכירור ידיעת הנושא.

(16) המצאת ההיקשים הוא המצאת המופתים להאמתת
הנזרות או להכחשתן ומקורה הכיא הבחנות
שביארנו.

פי' כי אין שום היקש בעולם שיראה אמתת גזרה א'
או שקרה שלא יולד מא' מן ההבחנות האלה.

ד"מ אם תהיה הגזרה שראוי לכבד את התורה כבוד גדול, הנה תוכיח אמתת הגזרה בתיקש כזה: כל מה שיתיחס אל הבורא יתברך ראוי לכבדו כבוד גדול, התורה מתיחסת לבי"ת א"כ ראוי לכבדה כבוד גדול. הנה היקש זה גולד מהמתחברים שפי' במקומו כי א' ממתחברי התורה הוא היותה אלהית פי' מתיחסת לבי"ת וכזה תדין בכל ההיקשים.

ט] ההבחנת הגזרה לאמתה או להכחישה תהיה או בפ"ע או בייכוח. בפ"ע הוא שנבחן גזרה א' לבדנו בלי מתנגד ע"י הבחנות הנאותות.

פי' ע"י ההבחנות הכ"א שזכרנו למעלה שמשם נוציא כל ההיקשים. והנה כשתרצה לבחון גזרה א' תצטרך לחייב תהלה לב' חלקים דהיינו הנושא והנשוא ולהסיר מהם כל ספקות השיתוף עד שיוודעו לך לאמתם, אח"כ כמות הגזרה אם היא כללית חלקית או אישית, אח"כ תביט אל מהותה של הגזרה דהיינו אם היא מחייבת או שוללת, אם היא מוכרחת או אפשרית; אחר כך תבונן אם היא אמיתית או מזוהת ודהיינו אם תאות עם הכללים אשר הקדמנו בכ"א ההבחנות או אם תתנגד להם או אם תולד מהם בהכרח, אם תולד מהם בהכרח תהיה אמיתית מוכרחת, אם תתנגד תהיה מזוהת, אם תאות ולא תוכרח תהיה אפשרית.

י] בויכוח הוא כשתאמרנה שתי גזרות שונות או הפכיות ונערוך ביניהם מלחמה ע"י היקשים שיעזרו לא'

מהם או לחברתה ויהיה ההשתדלות לסתור ההיקשים המומעים ולהעמיד האמיתיים עד שתקוים הנזרה האמיתית, וזה יעשה או בויכוח מדומה או בויכוח נופיי .

יא] הויכוח המדומה הוא שאיש א' יעשה פעולת הב' דהיינו שיגזור גזרתו באמת ואח"כ יקשה עליה בהיקשים יכוזבה, אח"כ יסתור ההיקשים ההם ויקיים גזרתו ויראה אמתה .

יב] הויכוח הנופיי הוא שיהיה בין ב' נופים ממש א' מניח וא' מקשה ויבחנו בזה ד' הבחנות: א' הנושא, ב' האופן, ג' המתוכחים, ד' התכלית .

יג] הנושא הוא הענין או גזרה שעליו ישאו ויתנו המקשה והמשיב. המשא ומתן הויכוחי אין ראוי שיהיה אלא בענין שאמתו בלתי מפורסמת, כי במפורסמות אינו אלא מיותר ובענין שידיעתו אפשרית, כי בנמנעי ההשגה המשא ומתן בטל ומיותר ובלתי ראוי, ושיהיה ענין שידיעתו מועלת לאיזה חכמה או מלאכה שאליה אינו אלא שיחה במלה .

יד] האופן הוא שיהיה המשא ומתן ברור בלי הטעאות שיהיה בישוב ובנחת בלי בהלה וכעס, שיהיה בדרך קצרה והגיונית .

פה' כי אם לא יסודרו הקישיות והתירוצים בדרך הגיוני שיבחנו הנושאים והנשואים החיובים והשלילות ושאר כל תנאי המאמרים, הנה לא יתפרסם הכוזב והטעות ולא יודע מקומו וימלט מן השכל בלי שירגיש בו; משא"כ בהיות כל הנדרים נבדנים כראוי שאז יגלה מיד הבלתי נאות אשר לא

ישמר חק הערך הראוי בגזרות, ואולם גם ריבוי הדברים אפילו שיהיו הגונים מייגע השכל וילאה כס ולא יוכל להבחין אותם בדקדוק המצטרך כי ירבה משאם עליו ולא יעצור כח להבדיל ביניהם ולעמוד על פרטיהם הדקים ונמצא מחייב מה שראוי לשלול או להפך והוא לא ידע.

טו] המתוכחים הם הא' המניח והוא עצמו המשיב והב' המקשה לו.

טז] המניח צריך שיבאר גזרתו היטב בדרך קצרה ולא יותר מדאי ולא יגזור לחיוב אלא מה שזכרה לו ע"פ היקש אמיתי.

יז] משא המקשה הוא במה שקודם הקשותו בעת הקשותו ואחרי הקשותו.

יח] קודם הקשותו הוא האזין היטב לחננת המניח בכל חלקיה להבין אותה כהוגן אח"כ דקדק בהם אם יש להתנגד לא' מהם אם בדחיה אם בסתירה.

יט] בדחיה הוא כשיעדר ההכרח בגזרתו של המניח אפילו אם לא יכחישה.

כ] בסתירה הוא בהיות גזרתו כוזבת מכח היקש חזק שיסתור אותה.

כא] בעת הקשותו שיסדר קושיותו בדרך קצרה והגיונית לפי מה שהיא אם דחיה ואם סתירה.

כב] כי לא כדחיה הסתירה, כי הסתירה צריך שתהיה בכח היקש חותך חזק כמו החנחה, אך הדחיה כל זמן שלא

יהיה מופת מכריח אמתת הנזרה נוכל שלא לקבלה ברחות
אותה ברחיה לבד .

[כ] אחרי הקשותו האזין היטב אל המניה שישיב אל קושיתו
והודות על האמת .

[ג] משא המשיב הוא קודם השיבו ובעת השיבו . קודם השיבו
להאזין היטב אל הקושיא ולהבחין ענינה אם
באמת מתנגד הוא להנחתו אם לא , אם בנינה הגיוני אם לא ,
אם הקדמותיה ותולדתה מוכרחות אם לא .

פי' כי אם לא ענינה מתנגד ממש להנחתו אין סתירתה
נוגעת לו ולא יצטרך למרוח בה שלא לצאת מענינו , או בנינה
אינו הגיוני יראה למקשה מקום הטעות ויאמר לו שיכדר
קושיתו ; אם הקדמותיה או תולדתה בלתי מוכרחות יסתרם
ואם הקושיא אמיתית יודה על האמת וישוב מהנחתו .

[ד] התכלית יתחלק לעיקרי ומפל .

[ה] העיקרי השנת האמת , המפל הידוד השכל .

[ו] עד עתה ביארנו ההמצאה , עתה נבאר ההבחנה והיא הבחין
חלקי המאמרים והעמידם על מדרגותיהם ההגיוניות .

פי' כי הנה אחר שידענו מה נשלול או נחייב בא' מן
הנושאים וההיקשים המוכיחים אמתת גזרה מן הנזרות , מזה
נבנה הדרושים וההגדות במליצה כראוי ונסדר הדברים בהרחבת
הלשון ושאר הדברים התלציים העשויים להמתיק , אך לבחירת
הדרושים נצטרך לנתחם ולהכדיל עניני המליצה ודרכי הספור
לבד והחלקים ההגיונים לבד מופשטים וערומים מכל שאר

עניני הסיפור וההיקשים על צורתם וסדריהם ואז נוכל לשפוט אותם ולבחון אותם. והנה עשית הניתוח הזה היא ההכחנה הזאת שזכרנו. אמנם סדר מעשה ההכחנה הזאת הוא זה: תחלת הכל צריך שתקרא ותשנה ותשלש הדרוש או ההגדה אשר תרצה לנתח ותתכונן בה היטב עד שתכיר ענינה אם הוא אחד או יותר, אם הוא פשוט או מחובר, כי אם לא תכיר כל זה על כורזו הנה תטה מדרך ההגדה היא ותדרוש ההוא נמיה רבה, ואחר שהכרת הענין או הענינים אשר בהגדה אז תבדיל הבחינות או המופתים הנכללים בה ותבדיל בין היותר עיקריים לענין ובין הבלתי עיקריים כ"כ, ואם הענינים רבים תפריד כל ענין לעצמו עם בחינותיו ומופתיו שלא לערב ענין בענין ולא תנאי ענין בתנאי זולתו, אח"כ תעמיד המופתים למחלקותיהם על סדרם וצורתם ותבחין המופתים המאמתים הענינים והמוסיפים ביאור ומרחיבים הענין העיקרי, ונמצאו כל החלקים מוצגים לפניך שתוכל להתכונן בהם כראוי ולהכיר האמת לאמתו כמ"ד.

ת' ו' ש' ל' ב' ע'

תכן הענינים.

דף	פרק	דף	פרק
54—55	סוג עדיין ואמצעי, רחוק וקרוב.	3—35	טבוא, צידה לדרך
55	כללי הסוג וכללי המין.	36—39	הערות
56	ההבדל וכלליו.	43—44	הקדמת המחבר
56—57	הסנוכה וכלליות והמקרה.	45	כלל טלאכת ההגיון מה היא והצורך בה.
58	ג' פעולות השכל.	46—47	העצם והמקרה וכלליו.
58—59	השם המיוחד והנדרף.	48—49	הכמות הדבק והנפרד
59	משוהף מוחלט.	50	האיכות ור' מיניו.
	משותף מתיחס כולל מושאל	"	הקנין וג' מיניו.
59—61	מועתק מודע.	"	העיוני וג' מיניו, הטבע מה שאחר הטבע.
61	שמות המשמשים להגיון.	51	התכונות המוסר המדינות והפרנסה.
62	הסבה וכלליה.	"	המלאכות החפשייות ובלתי חפשייות.
	הפועל והתכלית. הפועל מצד עצמו ופועל במקרה, הפועל לבדו ובשותפות.	"	ההכנה הטבעית.
63	הפועלים השקולים ובלתי שקולים, השותפות המוכרח ובלתי מוכרח, הסבה המעוררת והכליית המולידה המקיימת והמפסדת.	"	התכונה הראשונית והשנית.
63—64	הפועלה הטבעית והרצונית.	"	הצורה הטבעית והמלאכתית.
64	הסבה הרחוקה והסמוכה.	52	כללי האיכות, הפעולה וכלליה.
	התכלית העיקרי וטפל	"	ההפעל וכלליו.
66	אחרון ואמצעי.	52—53	היחס וכלליו.
66—67	כללי התכלית.	53	הזמן האנה המצב והקנין.
68	החומר הרחוק והקרוב.	54	הפרטים והכוללים.
"	כללי החומר:	"	הסוג והמין.
68—69	הצורה העצמית והמקרתית.		
69	כללי הצורה.		

דף	פירק	דף	פירק
89—90	המתנגדים וכלליהם .	70	ז מסוכני ד' הסבות .
90	המצטרפים וכלליהם .	"	ז כללי המסוכב .
91	מז העדות והמועד .	71	ה הנושא והעסק .
"	כללי העדות .	"	ה הנושא המוחלט והמוגבל .
92	ין המאמר הפשוט והמורכב .	71—72	ז מיוחד ובלתי מיוחד .
"	הנושא והנשוא .	73	ט המתחבר תוכיו ונסמך .
"	הקשר .	74	ט הנצב והמהלך .
"	המאמר הכללי החלקי	"	ט הקידם והנמשך .
93	והאישי .	"	הנשוא העצמי והמקרי בכח
"	המחייב והשולל ; הסתמי	"	ובפועל .
93—94	והתנאי .	75	ז כללי המתחבר .
94	הממעט המוציא והמגביל .	"	י הכל עצמי והמקרי מורכב
"	האמיתי והכוזב .	76	ובנוי .
"	המוכרח האפשרי המדוקק	"	המתדמה ובלתי מתדמה .
94—95	ובלתי מדוקק .	77	ז כללי הכז .
"	יה החילוף הפשוט המקרי	"	החלק וכלליו .
96	וההפכי .	78	יא הגזרה והנגזר וכלליהם .
96—97	כללי החילוף .	78—79	ז הבנין וכלדיו .
"	הניגוד, תנאי הניגוד, מינו	80	יג הגדר הסיג וההברד .
97—98	וכלליו .	"	ז חובי הגדר .
"	ימ המאמר התנאי המתחבר המחלק	81	ככלי הגדר .
99—100	המכדיל והמתיהם .	81—82	החידוק הנחוק וכלליהם .
101—102	כ התיקש וכח הולדתו .	82	יג הנערכים .
102	התיקש השלם .	83—84	השויים וכלליהם .
"	הקדמה גדולה קטנה	84	הדומים וכלליהם .
102—103	ותולדה .	85	יד הבלתי שויים .
"	הבלתי שרם פשוט	"	המשונים הנערכים היתרים
103—104	ומורכב .	85—88	והפחותים כלליהם .
104	ההיקש התנאי .	86	המוברלים וכלליהם .
"	המחלק .	"	המוחלטים .
"	כא שימושי ההיקש .	87	טז ההפכיים .
"	היקש ישר והיקש	87—88	כלליהם .
105—106	החילוף .	88	הנגדיים וכלליהם .
107	כב סתירות ההיקש .	88—89	המעדיירים וכלליהם .
"	סתירת התולדה מצד סדר	89	הנבחנים .

דף	פרק	דף	פרק
112—113	המצאת המופתים .		ההיקש ומצר קצת
113	הבחנת הגזרה .	107—108	ההיקש .
114	הויכוח המדומה .	108	סתירת ההקדמה .
"	הויכוח הגופי .	"	סתירה בכח 'א' .
	נושא הויכוח ואופן		המעאות השיתוף
114—115	הויכוח .	108—109	והערבוב .
115	המתוכחים ומשאם .	110	כג הסדר הכללי .
115—116	הרחיה והסתירה .	111	השכלי והמעשי .
116	התכלית העיקרי והטפל .	"	הפרטי והמצאה .
"	ההבחנה .	111—112	המצאת הגזרות .

שניאות מי יבין .

ד 4 שורה 12 ז"ל : תרנ"ז — שם שורה 18 ז"ל : ויגידו ...
 ויאמרו — ד 5 שורה 24 ז"ל : מנקובי — ד 10 שורה 1 ז"ל : ולכל
 פרטיו ... וספרא מכילתא ... ומורין ... אליבא דרבי ... בספרי ... ולשאוב .
 שם שורה 12 ז"ל : ואשר הן חיות ... ובלשונו . — ד 11 שורה 6 ז"ל :
 לָאֵת ודגם . — שם שורה 9 ז"ל : אשר בוויניא . — שם שורה 19 ז"ל :
 שיר תהלה ... הנעיר לימים ולהכמה זקן . — ד 15 שורה 22 ז"ל : הוא
 פורט ונכזה והם פורטים ונכזים . — ד 17 שורה 12 ז"ל : לוחית זכרון . —
 ד 30 שורה 19 ז"ל : ע"פ . — ד 31 שורה 18 ז"ל : תומת ישרים . —
 ד 38 שורה 23 ז"ל : בין מהלדי חקלא . — שם שורה 20 ז"ל : ולקבעם
 בדפים ... ובתורתו ... ואין מאסף ... ומלא .

3

194